

Ἡ ἐκκλησιολογικὴ ἐρμηνεία τῶν ἐκφράσεων:
«κοινωνία Πνεύματος»¹
καὶ «κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος»².
Μία δημιουργικὴ συνάντηση Ἑλληνισμοῦ
καὶ Χριστιανισμοῦ στὴ σκέψη τοῦ ἁπ. Παύλου

Σεβ. Μητροπολίτου Μεσσηνίας
κ. Χρυσόστομου Σαββάτου*

1. Εἰσαγωγικά

Ὁ ὅρος *κοινωνία* ἀποτελεῖ θεμελιῶδες στοιχεῖο στὴ σκέψη τοῦ ἁπ. Παύλου³. Φαίνεται ὅτι τὸ θεολογικὸ περιεχόμενό της ἀναδύεται μέσα ἀπὸ μία ἀναθεωρημένη ἔννοια ἐντοπισμένη στὸν χῶρο τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ἐνῶ νοηματοδοτεῖται οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον τὴν ἐφήρμοσε στὴ θεολογία του ὁ ἁπ. Παῦλος σὲ σχέση πρὸς τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὡς περιγραφικὸ ὄρο δηλαδὴ τοῦ ἔργου τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Χαρακτηριστικὰ ἐδάφια εἶναι τὰ *Φιλιπ.* 2, 1 καὶ *Β΄ Κορ.* 13, 13, στὰ ὁποῖα ἡ *κοινωνία* ἀποτελεῖ ἔργο τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἢ ὅτι τὸ ἴδιο τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀποτελεῖ *κοινωνία*⁴.

*Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομος Σαββάτος εἶναι Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. *Φιλιπ.* 2, 1.

2. *Β΄ Κορ.* 13, 13.

3. *Φιλιπ.* 1, 5, 2, 1, 3, 10, 4, 15. *Α΄ Κορ.* 1, 9, 10, 14, 16. *Β΄ Κορ.* 1, 7, 8, 4, 13, 13. *Ἐφεσ.* 5, 11, *Ῥωμ.* 15, 26, 27. *Γαλ.* 2, 9, 6, 6. *Ἐβρ.* 10, 33. *Φιλήμ.* 6, 17.

4. Τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ἐκφράσεων ἀπὸ ἄποψη φιλολογικῆ, βλ. J. Y. Campdell, "Κοινωνία and its cognates in the New Testament", *Journal of biblical literature* LI (1932), σσ. 352-380 καὶ A.S. di Marco, «Κοινωνία Πνεύματος (2 *Cor.* 13, 13, *Flp.* 2, 1) - Πνεῦμα Κοινωνίας. Circolatità e ambivalenza linguistica e filologica», *Filologia Neotestamentaria* 1 (1988), σσ. 63-75.

Το θεολογικό περιεχόμενο της έννοιας *κοινωνία* σέ συνδυασμὸ μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα δημιουργεῖ μία δυναμικὴ στήν ὄλη θεολογικὴ σκέψη τοῦ ἁπ. Παύλου ἀλλὰ καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο χρησιμοποιήθηκε ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς κυρίως στὴ θεολογικὴ ἀνάπτυξη καὶ ἐρμηνεία του, ὡς έννοιας πρώτιστα ἐκκλησιολογικῆς.

Ἡ ἀναφορικὴ σχέση ἁγίου Πνεύματος καὶ κοινωνίας στὸ *Β΄ Κορ.* 13, 13, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἐφεύρημα τοῦ ἁπ. Παύλου ἀφοῦ ἀποτελεῖ μᾶλλον μία ἤδη προδιατυπωμένη ὁμολογία πίστεως, τὴν ὁποῖαν παρέλαβε ἀπὸ τὴν πρωτοχριστιανικὴ κοινότητα καὶ δίδαξε πρώτιστα στοὺς Κορινθίους (*Α΄ Κορ.* 15, 3-7), ἐν τούτοις τὸ θεολογικὸ της περιεχόμενο ἀπηχεῖ πλήρως τὴν ἐκκλησιολογικὴ του σκέψη.

Τὸ συγκεκριμένο χωρίο (*Β΄ Κορ.* 13, 13) στὴ βιβλικὴ ἐπιστήμη χαρακτηρίζεται ὡς μία ὁμολογία «ὕβριδικῆς μορφῆς», λειτουργικῆς κυρίως προελεύσεως⁵, ἐνῶ ὁ συνδυασμὸς ἁγίου Πνεύματος καὶ κοινωνίας στὸ

5. J. D. Kelly, *Early Christian Creeds*, Longman, London 1972, σσ. 12, 22-23. Κ. Νικολακόπουλος, «Βασικὲς τριαδικὲς ἐκφράσεις τῆς Καινῆς Διαθήκης ὡς πρώτες προϋποθέσεις τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως», *Θεολογία ΠΔ΄* (2013), σσ. 58-59. J. Dapasse-Livet, «L'existence chrétienne. Participation à la vie trinitaire 2 Cor. 13, 11-13», *Assemblées du Seigneur* 31 (1973), σσ. 10-13. R. P. Martin, "The Spirit in 2 Corinthians in Light of the 'Fellowship of the Holy Spirit' in 2 Corinthians 13: 14", *Beasley - Murray Festschrift*, σσ. 113-128. Στὴν πατερικὴ σκέψη τὸ ἐδάφιο *Β΄ Κορ.* 13, 13 χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ τονισθεῖ καὶ ἡ διάκριση τοῦ ἔργου κάθε θείου προσώπου στὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας, ἡ δὲ χρῆση του ἐμφανίζεται ἀρκετὰ νωρὶς, μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν πρώτων γνωστικῶν καὶ τριαδολογικῶν ζητημάτων (βλ. Εἰρηναίου, *Κατὰ αἰρέσεων* IV, 38, 3, *Sources Chrétiennes* (ἐφ' ἐξῆς *SCh*) 100, 953-957. V, 18, 2, *SCh* 153, 239-246. Τοῦ ἰδίου, *Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κληρύματος* 7, *SCh* 62, 41-42. Μ. Ἀθανασίου, *Ἐπιστολὴ πρὸς Σεραπίωνα* Α', 30, Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραμμάτων (ἐφ' ἐξῆς *ΒΕΠΕΣ*) 33, 118. Β' 6, *ΒΕΠΕΣ* 33, 131. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Θησαυρός* 34, *PG* 75, 608B-D. Θεοδωρήτου (Ψευδο-Κυρίλλου), *De Sancta Trinitate*, *PG* 75, 114 8-1189. Τοῦ ἰδίου, *Περὶ ἐνανθρωπήσεως*, *PG* 75, 1420-1477. Τοῦ ἰδίου, *Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος* 20, *PG* 75, 1176D-1177 A). Ἡ Marie-Odile Boulnois (*Le paradoxe trinitaire chez Cyrille d'Alexandrie. Herméneutique, analyses philosophiques et argumentation théologique*, Paris 1994, σσ. 438, ὑποσ. 503) θεωρεῖ ὅτι τὸ συγκεκριμένο χωρίο δὲν χρησιμοποιήθηκε συχνὰ ἀπὸ τοὺς Πατέρες καὶ μόνο σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὴν έννοια τῆς «συμπληρωματικότητας». Στὴ λειτουργικὴ χρῆση τοῦ συγκεκριμένου χωρίου ἀναφέρονται οἱ *Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων* (Βιβλίον Η', 12, 4. καὶ Η' 5, 11, *ΒΕΠΕΣ* 2, 151, 2-7 καὶ 144, 29-31), ὅταν τὸ χωρίο χρησιμοποιεῖ ὁ νεοχειροτονημένος ἐπίσκοπος ὡς ἐκφραση εὐλογίας καὶ ἀσπασμοῦ, κατὰλοιπο ἴσως τῆς λειτουργικῆς προελεύσεως τοῦ χωρίου.

συγκεκριμένο χωρίο, ως πρὸς τὴν διατύπωση τοῦ Φιλιπ. 2, 1⁶, διαφέρει ἔρμηνευτικά, ἔστω καὶ ἂν ἐκφράζει καὶ αὐτὸ πλήρως τὴν ἴδια θεολογικὴ σκέψη τοῦ ἀπ. Παύλου⁷.

Προτοῦ προχωρήσουμε στὴν ἐκκλησιολογικὴ θεώρηση τοῦ ὄρου, θεωροῦμε ὅτι εἶναι ἀναγκαῖες κάποιες ἐπιπλέον διευκρινίσεις. Ἄν καί, κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Θεό Preiss, τὸ ἅγιο Πνεῦμα στὸν ἀπ. Παῦλο εἶναι ἓνα πρόσωπο ὅπως ὁ Χριστὸς καὶ ὁ Θεὸς Πατέρας⁸, ἐν τούτοις ὁ ἀπ.

6. Πρβλ. Ἰω. Καραβιδόπουλος, *Ἀποστόλου Παύλου Ἐπιστολές πρὸς Ἐφεσίους, Φιλιππίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα*, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 156-157. J. Hainz, *Κοινωνία – A Methodological Inquiry into the Use of Metaphors in Ecclesiology*, London 1981, σσ. 55-61. A. di Marco, «Κοινωνία-Communio Flp 2, 1», *Laurentianum* 21 (1980), 276-403. C. S. Keener, *1-2 Corinthians*, Cambridge 2005, σσ. 247. Ὁ ὄρος *κοινωνία* ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορά, μετὰ τὴ βιβλική του χρῆση, ἀπὸ τὸν ἀπολογητὴ Ἀθηναγόρα (δεύτερο ἕμισυ τοῦ β' αἰῶνος), ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρο σὲ σχέση πρὸς τὶς ἔννοιες «ἔνωσις» καὶ «διαίρεσις» στὸ πλαίσιο τῆς τριαδικῆς θεολογίας του (βλ. *Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν* 12 καὶ 24, ΒΕΠΕΣ 4, 289-290), στὴν προσπάθειά του νὰ ἀπαντήσῃ στὸ θεολογικὸ ἐρώτημα τῆς ἐποχῆς του ὡς πρὸς τὴν ἐνότητα (μονοθεΐα) καὶ τὴν τριαδικότητα τοῦ Θεοῦ τῶν Χριστιανῶν, χωρὶς νὰ υἱοθετεῖ τὸ σχῆμα τῆς ὑποταγῆς (*subordinatio*) ἀλλὰ νὰ τονίζει τὴ διάκριση. Μὲ τὴν ἔννοια τῆς *κοινωνίας* προσδιορίζει τὴ σχέση στὸ πλαίσιο τῆς τριαδικότητος, χωρὶς ἐπίσης νὰ ὑπονοεῖ κάποια μοναρχιανικὴ ἀντίληψη (πρβλ. L. W. Barnard, *Athenagoras. A Study in second century Christian Apologetic*, Paris 1972, σσ. 111). Ὁ Μ. Βασίλειος τὸν ὄρο *κοινωνία* συσχετίζει μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ ὄρου *ὁμοούσιον*. Ὁ ὄρος *ὁμοούσιος* ἐκφράζεται μὲ τοὺς ὄρους: «οἰκεία καὶ συμφυῆς καὶ ἀχώριστος *κοινωνία*», «*κοινωνία κατ' οὐσίαν*» ἢ «*κοινωνία κατὰ φύσιν*» (*Περὶ ἁγίου Πνεύματος* ΚΣΤ', 63, ΚΕ', 59, ΒΕΠΕΣ 52, 85, 282. Τοῦ ἰδίου, *Ἐπιστολὴ* 52, 23, ΒΕΠΕΣ 55, 86-87. Τοῦ ἰδίου, *Κατὰ Εὐνομίου* Β', 12, 28, ΒΕΠΕΣ 52, 195-196. *Ὁμιλία* ΙΕ', 2-3 (*Περὶ πίστεως*), ΒΕΠΕΣ 54, 153-155. Τοῦ ἰδίου, *Ὁμιλία* ΚΔ', 3-6, ΒΕΠΕΣ 54, 219-223. Τοῦ ἰδίου, *Ἐπιστολὴ* ΛΗ', 4 (Γρηγορίου Νύσσης, ΒΕΠΕΣ 55, 58-60), ἐπιβεβαιώνοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ καὶ τὴν ἀρχικὴ τριαδολογικὴ σημασία τοῦ ὄρου *κοινωνία*. Πρβλ. Ἀθανάσιος Γιέφτιτς, «Τὸ θεολογικὸν ἔργον τοῦ Μ. Βασιλείου μετὰξὺ “Νικαιανῶν” καὶ “Ἀνατολικῶν”», στό: Ὁ ἴδιος, *Χριστὸς. Ἀρχὴ καὶ Τέλος*, Ἀθήναι 1983, σσ. 219-220. John Zizioulas, Metropolitan of Pergamos, “The Teaching of the 2nd Ecumenical Council, on the Holy Spirit in Historical and Ecumenical Perspective”, J. S. Martin (ἐκδ.), *Credo in Spiritum Sanctum*, Libreria Editrice Vaticana I, Roma 1983, σσ. 29-54.

7. Βλ. E. B. Allo, *Saint Paul: seconde épître aux Corinthiens*, Paris 1937, σσ. 343. C. K. Barrett, *A Commentary of the second Epistle to the Corinthians*, Harper, New York – Black London 1973, σσ. 345. B. J. Hilberath, *Πνευματολογία. Ἡ σύγχρονη ρωμαιοκαθολικὴ δογματικὴ θεολογία περὶ ἁγίου Πνεύματος*, ἐκδ. Ἀφοὶ Κυριακίδη (ἐλλ. μετὰφρ. Π. Βασιλειάδης καὶ Γ. Μαρτζέλος), Θεσσαλονίκη 2006, σσ. 65-66.

8. Βλ. Th. Preiss, “The Inner Witness of the Holy Spirit. The doctrine of the Holy Spirit and Scripture”, *Interpretation, A Journal of Bible and Theology*, July 1953, σσ. 259-280. Β. Τσάκωνας, *Ἡ περὶ Παρακλήτου - Πνεύματος διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου*

Παῦλος δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ μία πλήρη ἀνάπτυξη τῆς τριαδολογίας. Βασικώτερο μέλημά του εἶναι νὰ τονίσει αὐτὰ τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ κάνει τὸ ἅγιο Πνεῦμα, δηλαδή τὸ ἔργο Του (ἐλευθερία, κοινωνία, ἐνότητα), χωρὶς νὰ ὑπηρετῆται σὲ κάποια συζήτηση σχετικὴ μὲ τὸν προσδιορισμὸ τῶν ἐνδοτριαδικῶν σχέσεων⁹.

Ἡ παρατήρηση ἐπίσης σύνολης τῆς δομῆς στὴ σκέψη τοῦ ἀπ. Παύλου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐπιβεβαιώσουμε ὅτι πολλὲς φορὲς πραγματεύεται σὲ κάθε ἐπιστολή του ὁ ἀπόστολος τὰ ἴδια θεολογικὰ θέματα, κάθε φορὰ ὅμως προχωρεῖ σὲ ἕναν νέον ἐμπλουτισμὸ τόσο τῆς σκέψεως ὅσο καὶ τῆς θεολογίας του¹⁰.

Εἰδικώτερα ὡς πρὸς τὴ σχέση ἀγίου Πνεύματος καὶ κοινωνίας εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι: α) ὁ ὅρος πνεῦμα ἀποτελεῖ μία πολυδύναμη ἔννοια, διήκουσα στὴ σκέψη τοῦ ἀπ. Παύλου, ὅπως καὶ στὴν Π. Διαθήκη (Ἡσαΐας 45, 5, 23) καὶ β) γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ περιεχομένου τῆς συγκεκριμένης ἔννοιας ὁ ἀπ. Παῦλος χρησιμοποιοῖ ἐπιπλέον στοιχεῖα ἀπὸ ἕνα ἤδη διαμορφωμένο προπαύλειο ἰουδαιοχριστιανικὸ καὶ ἑλληνιστικὸ περιβάλλον, μὲ τὸ ὁποῖο διαλέγεται στὸ πλαίσιο μιᾶς δημιουργικῆς σύνθεσης¹¹. Εἶναι γνωστὸ ἄλλωστε ὅτι ὁ ἀπ. Παῦλος χρησιμοποιοῖ ἕνα ἰδιαίτερο λεξιλόγιο, μὲ τὸ ὁποῖο διατυπώνει ἕνα βίωμα, ὡς περιγραφὴ μιᾶς «ἐμπειρικῆς θεολογίας»¹² καὶ λιγώτερο ὡς μία λογικὴ ἐκδίπλωση τῆς σκέψεως του ἢ τῆς ἐκφορᾶς τοῦ λόγου του.

(ὕπὸ τὸ πρῖσμα τῆς καθόλου βιβλικῆς πνευματολογίας), Ἐν Ἀθήναις 1992, σσ. 93-94 καὶ 87.

9. B. J. Hilberath, ὁ.π., σ. 65.

10. Βλ. Π. Βασιλειάδης, «Σύγχρονες προσεγγίσεις τῆς παύλειας θεολογίας», Ἀπόστολος Παῦλος καὶ Κόρινθος. Πρακτικὰ Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου (Κόρινθος, 23-25 Σεπτεμβρίου 2007), τόμ. Α', Ἀθήνα 2009, σσ. 281-302.

11. Χαρ. Ἀτματζίδης, Ἀπὸ τὴν βιβλικὴ ἔρευνα στὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 2010, σσ. 302 καὶ 103-104.

12. Βλ. Π. Βασιλειάδης, ὁ.π., σ. 293. Πρβλ. Κ. Παπαδημητρίου, Τὰ λεξιλόγια τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Σημασιολογικὴ καὶ πολιτισμικὴ ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυση εἰδικῶν λεξιλογικῶν ὄρων μέσα στὸ Παύλειο corpus, ἐκδ. Ostrakon, Θεσσαλονίκη 2017.

2. Ἀπὸ τῆ φυσικῆ «συνοχή» τῶν στωικῶν στὴν παύλεια «κοινωνία Πνεύματος» καὶ «κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος»

Μὲ βάση λοιπὸν τὰ παραπάνω εἰσαγωγικὰ στοιχεῖα, καλούμεθα νὰ ἀπαντήσουμε στὰ ἑξῆς ἐρωτήματα:

α) Πῶς ὁ ἀπ. Παῦλος ἐρμηνεύει καὶ κατανοεῖ τὸ περιεχόμενο τῶν ἐδαφίων *Φιλιπ. 2, 1* καὶ *Β΄ Κορ. 13, 13*;

β) Πῶς ὁδηγεῖται σὲ μία νέα ἐρμηνευτικὴ κατανόηση τῆς σχέσεως ἁγίου Πνεύματος καὶ κοινωνίας μὲ τὶς εἰδικώτερες ἐκκλησιολογικὲς προεκτάσεις;

γ) Μὲ ποιὸν τρόπο ἀναδεικνύει τὴν ἀναθεωρημένη αὐτὴ ἔννοια τῆς κοινωνίας;

Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ὁδηγοῦν τὴν ἔρευνα ἀφ' ἑνὸς στὸ περιβάλλον ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔλκει ὁ ἴδιος ὁ ἀπ. Παῦλος τὶς πνευματικὲς του ρίζες καὶ καταβολὲς καὶ ἀφ' ἑτέρου στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον ἐρμήνευε θεολογικὰ καὶ κυρίως ἐκκλησιολογικὰ αὐτές, ὥστε νὰ ταυτίζει τὸ ἅγιο Πνεῦμα μὲ τὴν κοινωνία καὶ νὰ τονίζει ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι κοινωνία, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δημιουργεῖ κοινωνία ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ τὸ ἴδιο εἶναι κοινωνία. Αὐτὴ ἡ ἐρμηνευτικὴ ἀλληλοπεριχώρηση τῶν δύο ὄρων ἐπιτεύχθηκε μὲ τὴ δημιουργικὴ συνάντηση καὶ σύνθεση τοῦ ἰουδαϊκοῦ στοιχείου μὲ τὴν ἑλληνικὴ διάνοηση, ἡ ὁποία διαμόρφωσε καὶ τὴ θεολογικὴ του σκέψη γενικώτερα.

Ὅλη αὐτὴ ἡ διεργασία ἐπεξεργασίας τῶν ὄρων καὶ τῆς σκέψεως ἐκτείνεται σὲ ὁλόκληρη τὴ θεολογία τοῦ ἀπ. Παύλου καὶ εἶναι ἀνάλογη πρὸς τὸ πνευματικὸ περιβάλλον ποὺ μαθήτευσεν¹³. Δείχνει οἰκειότητα μὲ ἔννοιες καὶ ὅρους στωικούς, τοὺς ὁποίους προβάλλει ἐκχριστιανισμένους. Τοῦτο σημαίνει ὅτι υἱοθετεῖ ἐκλεκτικὰ τὴ στωικὴ φιλοσοφία, διατηρώντας ἀναλλοίωτη τὴν ἰουδαϊκὴ νοοτροπία του, σημαντικὴ παρακαταθήκη τῆς θρησκευτικότητος τῆς συναγωγῆς¹⁴, μαζὶ

13. Γιὰ τὶς σπουδὲς καὶ τὶς ἐπιδράσεις τοῦ Ἀπ. Παύλου βλ. *Πράξ. 19, 8-10*. Μ. Κωνσταντίνου, «Ὁ ἐλληνόφωνος Ἰουδαϊσμός τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ ἡ συμβολὴ του στὴ διάδοση τῆς χριστιανικῆς πίστεως», *Synthesis (e-journal)*, τ. 2 (2013), σσ. 166-175.

14. Ν. Κ. Λούβαρης, *Εἰσαγωγή εἰς τὰς περὶ Παύλου Σπουδὰς*, Ἀθῆναι 1960, σσ. 107-108. Β. Ἰωαννίδης, *Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ οἱ στωικοὶ φιλόσοφοι. Αἱ ἰδέαι αὐτῶν περὶ θεοῦ προορισμοῦ καὶ περὶ ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας*, Θεσσαλονίκη 1934, σσ. 8, 12, 13-14, 211. Β. Τσάκωνας, *Ἡ περὶ Παρακλήτου Πνεύματος*, σ. 82, ὑποσ. 1. Ἰωάννης Ζηζιούλας,

μέ τή γνώση καί τή σπουδή τῆς σοφιολογικῆς γραμματείας¹⁵. Ὁ ἀπ. Παῦλος, παρ' ὅτι παραμένει στίς ρίζες του Ἰουδαίος, ἐν τούτοις δίνει τόσο στίς ἐβραϊκῆς ὅσο καί στίς ἑλληνικῆς κατηγορίες σκέψεως καί ὅρους ἕνα νέο περιεχόμενο ἐμπνευσμένο ἀπό τὸ γεγονός τοῦ Χριστοῦ¹⁶. Τί συνεπάγεται ὁμως αὐτὴ ἡ συσχέτιση τῶν ὅρων στὴ βάση τῆς Χριστολογίας του;

Εἶναι σήμερα πλέον ἀποδεκτὸ ὅτι ὁ ἀπ. Παῦλος ἐκφράζει ἕναν «ἐκλεκτισμό», ἔστω καί ἂν διαπιστώνεται μία ὠσμωση τῶν δύο παραπάνω ἀσυμβίβαστων καί ἀντίθετων πνευματικῶν καί πολιτιστικῶν μεγεθῶν. Σὲ καμμία περίπτωση ὁμως δὲν ἀποδέχεται ἄκριτα τοὺς ὅρους, τὰ σχήματα, τοὺς τύπους καί τίς κατηγορίες τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως καί κυρίως τῆς στωικῆς φιλοσοφίας. Χρησιμοποιεῖ αὐτοὺς φιλτραρισμένους «μέσα ἀπὸ τῆς σοφιολογικῆς γραμματείας ἐνῶ ὁ ἴδιος προχωρεῖ καί σὲ μία δική του ἐπεξεργασία»¹⁷. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν εὐχέρεια χρήσεως τῶν στωικῶν ὅρων καί τῆς ἐπεξεργασίας τους ἐπισημαίνουν καί οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας¹⁸.

Συνεπῶς, ἡ συμβολὴ τοῦ ἀπ. Παύλου στὴ συνάντηση Ἑλληνισμοῦ καί Χριστιανισμοῦ δὲν εἶναι ἡ χρησιμοποιούμενη ὀρολογία ἀλλὰ κυρίως ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐπεξεργάζεται καί ἀνανοηματοδοτεῖ ἑλληνικῆς καί Ἰουδαϊκῆς ἔννοιες ἀπὸ τίς ὁποῖες πολλές φορές δὲν ἀποδέχεται ἀπόλυτα καί τὸ ἀρχικὸ νοηματικὸ ἢ ἐννοιολογικὸ περιεχόμενό τους.

Πρώτιστο λοιπὸν καθήκον τῆς ιστοριοδογματικῆς ἐρμηνείας ἀποτελεῖ ἡ ἔρευνα τῆς ἰδιαίτερης αὐτῆς ἐπεξεργασίας καί ἀνανοηματοδότησης τῶν ἑλληνικῶν-στωικῶν καί Ἰουδαϊκῶν ἐννοιῶν ἀπὸ τὸν ἀπ. Παῦλο καί κυρίως τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ἀφομοιώθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἐκκλησία καί τὴν πατερικὴ παράδοση.

Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου, ὁ.π., σ. 89. Σωτ. Δεσπότης, Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὴν Ἀθήνα, ἐκδ. Ἄθως, ἄ.χ., σ. 117.

15. Γαλ. 4, 4, Ρωμ. 8, 3.

16. Βλ. Ἰωάννης Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου, Ἑλληνισμὸς καί Χριστιανισμὸς. Ἡ συνάντηση τῶν δύο κόσμων, Ἀθήνα 2003, σσ. 87-107.

17. Βλ. J. Fotopoulos, "The Holy Spirit in Paul from an Orthodox Perspective", *The Holy Spirit and the Church according to the New Testament. Sixth International East-West Symposium of New Testament Scholars*, Belgrade, August 25 to 31 2013, Mohr Sieberk, Tübingen Germany 2016, σσ. 173-186.

18. Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος ΚΗ' (Περὶ θεολογίας), 13-14, ΒΕΠΕΣ 59, 225-226 καί Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ τοῦ βίου Μωϋσέως, ΒΕΠΕΣ 65Α, 118.

Φαίνεται όμως ότι και με αυτήν τη διαδικασία, αφ' ενός τῆς ἀφ-ομοιωτικῆς πρόσληψης τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως καὶ φιλοσοφίας καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐπεξεργασίας τῆς μέσα ἀπὸ τῆ σοφιολογικῆ γραμματεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ ἀπ. Παῦλος ἐγκαινίασε μία δημιουργικώτερη συνάντηση Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ ἀκόμη καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκκλησιολογίας.

Συγκεκριμένα, ἀποσυνδέοντας τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀπὸ τὴν ψυχὴ, τὴν ἐνέργεια ἢ τὴ δύναμη τῶν στωικῶν καὶ ἀπὸ τῆ «χοχμᾶ» (Σοφία) τῆς ἰουδαϊκῆς παράδοσης, κατάφερε νὰ Τὸ ταυτίσει μετὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ (ρούαχ Ἐλωχείμ) καὶ μάλιστα ὡς μία προσωποποιημένη πραγματικότητα. Παράλληλα μετὰ τὴν υἱοθέτηση τοῦ συνεκτικοῦ καὶ ἐνοποιητικοῦ ἔργου τοῦ πνεύματος τῆς στωικῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ Πνεύματος τῆς Σοφίας Σολομῶντος, πέτυχε νὰ ἐπανακαθορίσει καὶ νὰ συνδυάσει δημιουργικὰ τὴ σχέση τοῦ Πνεύματος τῆς σοφιολογικῆς γραμματείας μετὰ τὸ γεγονός τῆς κοινωνίας, τῆς συνοχῆς, τῆς ἐνότητος καὶ τῆς σχέσεως ὡς ἔργο πλέον τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δίνοντας καὶ τὶς ἐκκλησιολογικὲς προεκτάσεις αὐτῆς τῆς μεταπλαστικῆς προσαρμογῆς στὴ θεολογικὴ του σκέψη στὴ βάση τῆς Χριστολογίας, ἀφοῦ ὁ Χριστὸς ὡς ὁ «Νέος Ἀδάμ» καὶ ἡ ἀνακεφαλαίωση τῶν πάντων στὸ πρόσωπό Του ἀποτελοῦν τὴ συλλογικὴ προσωπικότητα (*corporate personality*)¹⁹ μετὰ σκοπὸ τὴ σωτηρία.

Ἡ σοφιολογικὴ γραμματεία λοιπὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μετὰ τὸν τρόπο αὐτὸ κατέστη τὸ μέσο, προκειμένου νὰ ὁμιλήσει ὁ ἀπ. Παῦλος γιὰ τὴ θεία ταυτότητα καὶ τὴν προϋπαρξὴ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ προσδιορίσει τὸ ἔργο καὶ τὴν ἀποστολὴ Του γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἐνδιαφέρον ἱστοριοδογματικὰ νὰ διερευνηθεῖ ἡ μετάβαση αὐτὴ ἀπὸ τὴν πνευματολογία τῆς στωικῆς «φυσικῆς» καὶ τῆς σοφιολογικῆς γραμματείας στὴν παύλειο πνευματολογία.

19. Βλ. Β. Βέλλας, *Προσωπικότητες τῆς Π.Δ.*, I, 1957, σσ. 295 κ.έ. J. De Fraine, *Adam et son lignage. Études sur la «personnalité corporative» dans la Bible*, Paris 1959. Ἡ παύλεια ἔκφραση «σῶμα Χριστοῦ», ἡ ὁποία ταυτίζεται μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν (Ἐφεσ. 1, 23), περιγράφει ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν περιεκτικότητα τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ὄντολογικὴ σχέση τοῦ Ἐνὸς καὶ τῶν πολλῶν· πρβλ. Archim. Amphilochios Miltos, «La notion biblique de “personnalité corporative”. De l'exégèse biblique à la théologie dogmatique», *Θεολογία* τόμ. 85, τεῦχ. 2 (2014), σσ. 147-175, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ὡς γνωστὸν στὴ στωικὴ φιλοσοφία τὸ πνεῦμα κατανοεῖται ὡς μία δυναμικὴ κοσμολογικὴ ὄντοτητα, κάτι σάν ἐνέργεια ποῦ διαπερνᾷ ὁλόκληρο τὸ σύμπαν καὶ τὸ συγκρατεῖ. Συνεπῶς ὁ ρόλος τοῦ πνεύματος εἶναι νὰ ἐνοποιεῖ καὶ νὰ συνέχει τὰ μέρη τοῦ σύμπαντος ὡς μία φυσικὴ ἐνέργεια, νὰ ἐξασφαλίζει τὴ συνοχὴ του καὶ νὰ ἐμποδίζει τὴν κατάρρευσὴ του. Αὐτὴ ἡ ἐνοποιητικὴ λειτουργία τοῦ πνεύματος χαρακτηρίζεται ὡς «κῤῥασις» καὶ ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος ἐνώσεως ἢ σχέσεως, κατὰ τὴν ὁποῖαν δύο σώματα ἀναμειγνύονται μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ διατηροῦν τὶς ἀρχικὰς τὸς ιδιότητες καὶ νὰ μποροῦν στὴ συνέχεια νὰ διαχωρισθοῦν. Αὐτὴ ἡ λειτουργία τοῦ πνεύματος διασφαλίζει τὴν ἐνότητα τοῦ κόσμου καὶ καθιστᾷ τὰ ὄντα συγγενικά²⁰.

Τὸ πνεῦμα, ἂν καὶ στοὺς στωικοὺς προσλαμβάνει διάφορες σημασίες (ψυχὴ, νοῦς, σῶμα), ἐν τούτοις δὲν εἶναι προσωποποιημένο, ἔστω καὶ ἂν ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο αἴτιο στὴν ἀδιάσπαστη ἐνότητα μεταξὺ ὕλης, δύναντος, ζωῆς καὶ μορφῆς.

Τὴν ὀρολογία αὐτὴ τῶν στωικῶν υἱοθετεῖ ἡ σοφολογικὴ γραμματεία καὶ ἰδιαίτερα τὸ βιβλίον *Σοφία Σολομώντος*, ὅπου ἔχουμε καὶ τὴν ἐννοιολογικὴ σύνδεση τῆς προσωποποιημένης Σοφίας μὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ ἔννοια τῆς Σοφίας ἐξισώνεται μὲ τὸ Πνεῦμα (*Σοφ. Σολομ.* 1, 4-6. 9, 17. 7, 22-24), ἀφ' ἑτέρου δὲ σὲ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ Ὅποιο σημαίνει τὸν Ἴδιο τὸν Θεό (*Σοφ. Σολ.* 7, 22-27)²¹, ἀναγνωρίζεται ὡς ἔργο Του ὁ συνεχτικὸς καὶ ἐνωτικὸς Του ρόλος (*Σοφ. Σολ.* 1, 7), ὅπως ἀντίστοιχα καὶ στὴ στωικὴ φιλοσοφία²². Ἡ Σοφία ἐπίσης στὴ σοφολογικὴ γραμματεία ταυτίζεται

20. Βιβλιογραφία γιὰ τὴν στωικὴ «θεολογία», βλ. Κατερίνα Ἱεροδιακόνου, «Ἡ θεολογία τῶν Στωικῶν», *Ὁ Θεὸς τῆς Βίβλου καὶ ὁ Θεὸς τῶν Φιλοσόφων*, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, ἐπιμ. Στ. Ζουμπούλακης, [Συναντήσεις 2], Ἀθήναι 2012, σσ. 46-68 καὶ H. Kleinknecht, "A πνεῦμα in the Greek World", *Theological Dictionary of the New Testament*, vol. VI, W. M. B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan 1995, σ. 355. Κ. Μποζίνης, «Ἡ φιλοσοφία τῶν Στωικῶν σὲ ἀντιπαραβολὴ μὲ τὸν Κλασσικὸ Ἰδεαλισμὸ καὶ τὴ Χριστιανικὴ Θεολογία», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς – Τμῆμα Ποιμαντικῆς καὶ Κοινωνικῆς Θεολογίας Θεσσαλονίκης*, τ. 11 (2006), σσ. 209-245.

21. Πρὸβλ. Μ. Παζάρσκη, *Ἀπὸ τῆ Σοφία στὸ Λόγο καὶ τὸ Πνεῦμα. Προβληματισμοὶ στὴ Σοφολογικὴ Γραμματεία*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 147-153.

22. Γιὰ τὴν ἐπίδραση τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τοῦ βιβλίου τῆς Σοφίας Σολομώντος καὶ γενικώτερα τῆς σοφολογικῆς γραμματείας βλ. Β. Βέλλας, *Ἡ ἐπίδραση τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας ἐπὶ τοῦ βιβλίου τῆς Σοφίας Σολομώντος*, Ἐν Ἀθήναις 1961.

μέ τον Θεό ἢ μέ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἀποτελεῖ ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἄλλες φορὲς προσωποποιεῖται μέ τέτοιο τρόπο, σὰν νὰ ἀποτελοῦσε ἴδια ὑπόσταση²³. Ἐξ αἰτίας τῆς ἀμφίσημης αὐτῆς ἐρμηνείας ὡς πρὸς τὴν ἔννοια καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ ὅρου πνεῦμα στοὺς στωικούς καὶ στὴ σοφιολογικὴ γραμματεία κατεβλήθησαν προσπάθειες ὥστε νὰ βρεθοῦν ὁμοιότητες μεταξὺ τοῦ πνεύματος τῆς χρυσίππειας θεωρίας καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καμμία ὅμως δυνατότητα συσχετισμοῦ δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τοῦ πνεύματος τῶν στωικῶν, ἀφοῦ –ὡς γνωστόν– τὸ ἅγιο Πνεῦμα δὲν εἶναι φυσικὸ συστατικὸ τοῦ κόσμου οὔτε ἀναμειγνύεται καθ’ οἰονδήποτε τρόπο μέ τὴν ὕλη, οὔτε μέ τὸν φυσικὸ κόσμο, ὅπως ἀναφέρει ὁ Χρῦσιππος²⁴.

Στὴ σοφιολογικὴ γραμματεία ὅμως δὲν ἀναφέρεται μόνον ὁ συνεκτικὸς καὶ ἐνωτικὸς ρόλος τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὑποδεικνύεται καὶ ὁ ρόλος τοῦ Πνεύματος ὡς πρὸς τὴν ἐπίτευξη τῆς κοινωνίας (Σοφ. Σολομ. 6, 23, 8, 18, 14, 21 καὶ Σοφ. Σειρ. 13, 1-2, 7). Ὁ ὅρος κοινωνία χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴ σχέση (Σοφ. Σειρ. 13, 17)²⁵ καὶ τὴ συγγένεια (Σοφ. Σολομ. 8, 17), αὐτὴ δὲ ἡ σχέση καὶ ἡ συγγένεια ἀναφέρονται πρῶτιστα στὴ σχέση πρὸς τὸν Θεό (Σοφ. Σολομ. 6, 19-20)²⁶ καὶ τὴν πραγματικὴ ἀθανασία καὶ ἀφθαρσία (Σοφ. Σολομ. 2, 23, 5, 15), ἐνῶ νοηματοδοτοῦνται ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ὡς κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μέ τὸν Θεὸ καὶ ὡς σχέση συγγενείας.

Μέ τὸν ὅρο λοιπὸν κοινωνία στὴ σοφιολογικὴ γραμματεία ὀρίζεται ἡ σχέση καὶ ἡ μετοχὴ σὲ κάτι κοινό, γιὰτὶ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει σχέση μεταξὺ δύο ἀντιθέτων καταστάσεων²⁷. Ἡ σχέση ἐπίσης στὴ σοφιολογικὴ

Εὐαγγελία Δάφνη, Ἀγνωσία καὶ Γνώσις Θεοῦ. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς γλώσσης καὶ τῆς θεολογίας τῆς Σοφίας Σολομῶντος, Θεσσαλονίκη 2018, σσ. 25-27.

23. Β. Βέλλας, ὁ.π., σ. 22.

24. Βλ. Κ. Μποζίνης, ὁ.π., 230 καὶ 233. Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀποψη τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ συγκαταλέγει τοὺς στωικούς στοὺς θεολογικωτέρους τῶν Ἑλλήνων, ἐν τούτοις δὲν ταυτίζει τὴ διδασκαλία τοὺς πρὸς τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἰδιαίτερα σὲ σχέση πρὸς τὸ ἅγιο Πνεῦμα (Λόγος ΛΑ', Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, 5, ΒΕΠΕΣ 59, 268), ἐνῶ ἐπανέρχεται καὶ πάλι τὸ ἐρώτημα γιὰ τὶς ἐπιρροὲς κυρίως τῆς στωικῆς φιλοσοφίας στὰ βιβλικὰ κείμενα (πρβλ. Ἰωάννης Ζηζιούλας, ὁ.π., σσ. 87-107. Κ. Μποζίνης, ἐνθ' ἄνωτ, 231-232).

25. Πρβλ. Α' Κορ. 1, 9, 10, 16, 17.

26. Πρβλ. Ρωμ. 5, 17. Α' Κορ. 4,8. Β' Τιμ. 2, 12. Α' Ἰω. 2, 18. Βλ. Β. Βέλλας, ὁ.π., σ. 18.

27. Πρβλ. Β' Κορ. 6, 14.

γραμματεία οδηγεί σε ένα οργανωμένο σύνολο, χωρίς όμως να έχει τὸ εὖρος καὶ τὸ ἐκκλησιολογικὸ βᾶθος τὸ ὁποῖο θὰ προσδώσει στὴ συνέχεια στὸν ὄρο αὐτὸν ὁ ἅπ. Παῦλος.

Συγκεκριμένα, ὅταν ὁ ἅπ. Παῦλος συσχετίζει τὴν ἀναφορικότητα τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ὡς ἐνοποιητικὴ καὶ συνεκτικὴ λειτουργία πρὸς τὴν ἔννοια τῆς κοινωνίας ὡς σχέσεως, καθιστᾷ τὴν ἔννοια τῆς κοινωνίας θεμελιώδεις στοιχεῖο τῆς ὅλης θεολογικῆς του σκέψεως –καὶ εἰδικώτερα στὴν ἐκκλησιολογικὴ τῆς θεώρηση– καὶ συγχρόνως διαφοροποιεῖ τὶς δύο αὐτὲς ἔννοιες ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ καὶ τὴν ἰουδαϊκὴ τους παράδοση καὶ νοοτροπία.

Μὲ τὸν ὄρο *κοινωνία* περιγράφει μίᾳ ἀπόλυτη κατηγορία σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεὸ καὶ μὲ τοὺς ἁγίους, στὴν πίστη ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων²⁸, ὅχι ὡς μίᾳ διάσταση βιολογικῆ, ψυχολογικῆ ἢ συναισθηματικῆ, ἀλλὰ μὲ τὴ δυναμικότητα μιᾶς σχέσεως, ἣ ὁποία ἐκφράζεται ὡς ἓνα ἐκκλησιολογικὸ γεγονός «συνύπαρξης»²⁹, ἐνῶ μὲ τὸν συνδυασμὸ τοῦ Πνεύματος μὲ τὴν κοινωνία, ὅπως αὐτὴ διατυπώνεται στὸ *Β΄ Κορ.* 13, 13 καὶ *Φιλιπ.* 2, 1 καὶ τὴν περιγραφὴ τῆς Ἐκκλησίας ὡς «σώματος Χριστοῦ»³⁰, δίδει τὴ δυνατότητα γιὰ μίᾳ ἀπόλυτη ἐκκλησιολογικὴ κατανόηση τῆς σχέσεως τῶν ἐννοιῶν κοινωνίας, Πνεύματος καὶ Ἐκκλησίας ὡς μιᾶς «ἐν Χριστῷ καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ» σχέσεως κοινωνίας καὶ μετοχῆς. Ἡ κοινωνία αὐτὴ «ἐν Χριστῷ» καὶ «ἐν Πνεύματι ἁγίῳ» δίδει στὴ σχέση καὶ στὴ συνύπαρξη διαστάσεις ἐκκλησιολογικῆς καὶ τὶς διαφοροποιεῖ ἀπὸ καθετὶ τὸ κοσμικὸ καὶ φυσικὸ.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ ὄρος *κοινωνία*³¹ δὲν ἐκλαμβάνεται ὡς μίᾳ ἀπλῆ ἀμοιβαία σχέση μεταξὺ τοῦ ἀπρόσωπου καὶ ἀπροσδιόριστου θείου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἢ καὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὅπως προσδιορίζεται στοὺς στωικοὺς φιλοσόφους, ἀλλ' οὔτε καὶ ὡς μίᾳ ἀπλῆ συμμετοχῇ,

28. Πρβλ. *Α΄ Κορ.* 1, 9, 3, 16, 6, 17, 19. *Β΄ Κορ.* 8, 4. *Φιλιπ.* 1, 5, 3, 10.

29. Πρβλ. *Α΄ Κορ.* 10, 16. *Α΄ Ἰω.* 1, 7. Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ «συνυπάρχειν» βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Θησαυρὸς* IV, PG 75, 56C.

30. J. Hainz, «κοινωνία», *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Stuttgart II, 749-755. Χαρ. Ἀτματζίδης, *Κριτικὲς ἀναγνώσεις τῶν βιβλικῶν κεμένων*, τόμ. Α΄, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 295.

31. Βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τὸ Ἰωάννην*, ΙΑ΄, 10, PG 74, 544 A-D. Πρβλ. Χρ. Βούλγαρης, «Ἡ Ἐκκλησία ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν κοινωνία κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην», *Ἐκκλησιαστικὸς Κήρυκας* Γ' (1991), σσ. 28-53. E. Franco, *Communion e partecipazione. La κοινωνία nell' epistolario paolino*, Brescia 1986.

ὅπως στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Στὸν ἀπ. Παῦλο προσδιορίζεται ὡς μία σχέση μετέχοντος καὶ μετεχομένου στὴ βάση τῆς Χριστολογίας, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι πρῶτιστα κοινωνία «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» καὶ «κοινωνία Πνεύματος» ἢ «κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος», ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ ἴδιο τὸ ἔργο τοῦ Πνεύματος εἶναι νὰ δημιουργεῖ κοινωνία³², ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπισφραγίζει αὐτὴν τὴν κοινωνία³³.

Ὁ ἀπ. Παῦλος περιγράφει αὐτὴ τὴ σχέση κοινωνίας ὅχι ὡς μία ἀφηρημένη ἢ κοινωνιολογικοῦ χαρακτηῖρος σχέση, ἀλλὰ ὡς μία σχέση συγκεκριμένη, ἢ ὁποία προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς κοινότητος, καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν κοινωνία σημαίνει σχέση ὅλων τῶν μελῶν τῆς κοινότητος μὲ τὸν Χριστὸ καὶ μεταξύ τους «ἐν Πνεύματι ἁγίῳ». Ἡ κοινότητα αὐτὴ εἶναι κοινωνία, ἢ ὁποία δίδει στοὺς ἀνθρώπους μία νέα μορφή σχέσεως, ὡς συνάξεως «ἐπὶ τὸ αὐτό» (Πράξ. 2, 44 κ.εξ.), ἢ ὁποία ἀποτελεῖ τὴ νέα κοινωνία (βλ. Α' Κορ. 12, 13). Αὐτὴ ἢ νέα κοινωνία εἶναι τὸ «σῶμα Χριστοῦ» (Α' Κορ. 12, 12, 27) καὶ συγχρόνως ὡς ναὸς τοῦ Θεοῦ, ὅπου κατοικεῖ τὸ ἅγιο Πνεῦμα (Α' Κορ. 3, 16)³⁴.

Ὁ ἀπ. Παῦλος, ταυτίζοντας τὸν ὄρο κοινωνία μὲ τὴν ἔννοια τῆς συνάξεως «ἐπὶ τὸ αὐτό», συνδέει οὐσιαστικὰ τὴν «κοινωνία Πνεύματος» καὶ τὴν «κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος» μὲ τὴν Ἐκκλησία³⁵, ὄρο τὸν ὁποῖο λαμβάνει μὲν ἀπὸ τοὺς ἑλληνοιστὲς Ἰουδαίους τῶν Ἱεροσολύμων

32. Π. Βασιλειάδης, «Σύγχρονες προσεγγίσεις τῆς παύλειας θεολογίας», ὁ.π., σ. 293.

33. Βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, *Εἰς τὸν Ἰωάννην ΙΑ'*, 11, PG 74, 553, 557-550. Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Ὁμιλία εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ XXX*, β, PG 61, στ. 251-252.

34. Γιὰ τὸν Μ. Βασίλειο ὁ ὄρος κοινωνία δὲν εἶναι μία ἀπλὴ λέξη ἐνός ἀπλοῦ τρόπου ὑπάρξεως, ἀλλὰ ἐκφράζει μία ἰδιαίτερη πραγματικότητα, ἢ ὁποία περιγράφεται ὡς σῶμα Χριστοῦ «ἐν ἁγίῳ Πνεύματι», δηλαδὴ ἢ Ἐκκλησία· γι' αὐτὸ καὶ δὲν ὑπάρχει Ἐκκλησία χωρὶς τὸν Χριστὸ καὶ τὸ ἅγ. Πνεῦμα. Αὐτὴ ἢ κοινωνία ἐπίσης φανερώνεται ὡς «συμφωνία» τῶν μελῶν (βλ. Μ. Βασιλείου, *Περὶ ἁγίου Πνεύματος ΚΣΤ'*, 61, ΒΕΠΕΣ 52, 284. Τοῦ ἰδίου, *Ἐπιστολὴ 243, α'*, ΒΕΠΕΣ 55, 297-298), ἢ ὁποία φανερώνεται ὡς ἐνότητα. Οἱ δύο αὐτὲς ἐκκλησιολογικὲς πραγματικότητες, ἢ κοινωνία καὶ ἢ ἐνότητα, σημαίνουν τὴν Ἐκκλησία. Ἡ ἐνότητα βρίσκεται στὴν κοινωνία καὶ ἢ κοινωνία στηρίζεται ἐπὶ τὴν ἐνότητα. Αὐτὴ ἢ ἀλληλοπεριχώρηση τῶν δύο πραγματικότητων θὰ ἀποδειχθεῖ σημαντικὴ στὴν ἀνάπτυξη καὶ ἐξέλιξη τῆς ἐκκλησιαστικῆς δομῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς, ὁρατῆς καὶ πραγματικῆς Ἐκκλησίας, ἥδη ἀπὸ τὸν β' αἰῶνα. Πρβλ. Β. J. Hilderath, *Πνευματολογία*, σ. 63. Β. Τσάκωνας, ὁ.π., σσ. 240-249.

35. Β. Τσάκωνας, ὁ.π., σσ. 78-79. Βλ. Ἀθανασίου Γιέφτιτς, πρ. Μητροπολίτου Ζαχουμίου καὶ Ἐρζεγοβίνης, *Ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου κατὰ τὸν Ἱερό Χρυσόστομο*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1984.

συγχρόνως όμως τὸν διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴ παράδοση τῆς συναγωγῆς. Τὴ διαφοροποίηση αὐτὴ τὴν ἐπιτυγχάνει ὅταν ταυτίζει τὴν κοινωνία ὄχι μὲ μία ἀπλὴ σύναξη ἢ συνάθροιση, ὅπως τὴν ἰουδαϊκὴ συναγωγή, ἀλλὰ μὲ ἕναν συγκεκριμένο τρόπο, αὐτὸν τῆς μετοχῆς στὴ Θεία Εὐχαριστία (Α΄ Κορ. 10, 16), ὅπου τὰ μέλη πραγματοποιοῦν τὴν «κοινωνία ἐν τῷ Ἰῶ» (Α΄ Κορ. 1, 6) καὶ ταυτόχρονα τὴν ἔνωσή τους μὲ τὸ «σῶμα Χριστοῦ» (Α΄ Κορ. 1, 9)³⁶, «τουτέστιν τὴν Ἐκκλησίαν» (Ἐφ. 1, 23), «ἐν Πνεύματι ἁγίῳ».

Ἡ ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ αὐτὴ ἔννοια τῆς ἐνότητος καὶ τῆς κοινωνίας ἐκφράζεται ὡς χαρισματικὴ ἀλληλοσυμπλήρωση καὶ ἀλληλοπεριχώρηση τῶν μελῶν, «ἵνα ὧσιν τελειωμένοι εἰς ἓν ... ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὧσιν» (Ἰω. 17, 23, 24). Ἡ κοινωνία ὅμως δὲν ἐνώνει ἀπλῶς ἀλλὰ καὶ διακρίνει χαρισματικὰ τὰ μέλη, ὡς ἔργο τοῦ ἁγίου Πνεύματος (Ἐφ. 4, 3-4)³⁷, γι' αὐτὸ καὶ ὑπάρχει ἐνότητα «ἐν τῇ κοινωνίᾳ» καὶ ἡ ἐνότητα αὐτὴ κατανοεῖται «ἐν τῇ κοινωνίᾳ» καὶ ἡ κοινωνία «ἐν τῇ ἐνότητι»³⁸. Ἡ κοινωνία αὐτὴ ὡς ἐνότητα φανερώνεται ὡς γεγονὸς πραγματικὸ καὶ ἱστορικὸ στὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας³⁹.

Ἐπιπλέον, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖο σφραγίζει αὐτὴν τὴν κοινωνία, στὸν ἀπ. Παῦλον δὲν εἶναι πλέον μία ἀπρόσωπη, ἀπροσδιόριστη δύναμη ἢ ἐνέργεια ὅπως συναντᾶται στοὺς στωικοὺς ἢ μία προσωποποίηση τῆς Σοφίας στὴ σοφολογικὴ γραμματεία, ἀλλὰ ἀποτελεῖ μία διακεκριμένη καὶ συγκεκριμένη θεία πραγματικότητα, ἡ ὁποία διακρίνεται ἀπὸ

36. Πρὸβλ. Πράξ. 2, 42. Α΄ Ἰω. 1, 3, 7. Γιὰ τὴν Εὐχαριστία ἡ Ἀρχαία Ἐκκλησία χρησιμοποιοῦν δύο ἔννοιες ποὺ τὴν φανερώνουν ὡς κοινωνία: «σύναξις» καὶ «κοινωνία». Βλ. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία 3, 1, PG 3, 424 C. Μ. Βασιλείου, Ἱστορία Μυσταγωγικὴ 63 (ἐκδ. F. E. Brigham), *Journal of Theological Studies* 9 (1908), σσ. 267, 387, 397. Ἐπιφανίου, Κατὰ αἰρέσεων II, 2, PG 42, 188 A. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως 86, PG 94, 1153 A, B. Συμεὼν Θεσσαλονίκης, Περὶ τῆς Θείας Λειτουργίας OH, PG 155, 253 C.

37. Χρ. Βούλγαρης, Ἡ ἐνότης τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 251.

38. Βλ. J. Fotopoulos, "The Holy Spirit in Paul from an Orthodox Perspective", *The Holy Spirit and the Church according to the New Testament. Sixth International East-West Symposium of New Testament Scholars*, Belgrade, August 25 to 31-2013, ed. Mohr Siebeck, Tübingen 2016, σ. 185 καὶ Pr. Dragutinović, "The Holy Spirit and the Church in the Gospel of John. A Discourse Analysis of John 20, 19-23", ὁ.π., σ. 139.

39. Α΄ Κορ. 10, 16-17. Πρὸβλ. Πράξ. 2, 42, 46. 20, 7, 11. 27, 35. Α΄ Κορ. 11, 24. Λουκ. 24, 35.

τὸ ἔργο της, ὡς ἔργο κοινωνίας, ἐνότητας, ἐλευθερίας, ζωοποίησης, ἀγιασμοῦ, ἓνα ἔργο παράλληλο πρὸς τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ ὡς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὸν Ὅποιον, ἂν καὶ διακρίνεται, ἐν τούτοις σχετίζεται (Ρωμ. 7, 26), γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἀπ. Παῦλος ὁμιλεῖ γιὰ τὸ «Πνεῦμα Χριστοῦ» (Ρωμ. 8, 9. Φιλιπ.1, 19), τὸ «Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ» (Γαλ. 4, 6)⁴⁰ καὶ κυρίως τονίζει ὅτι «ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι καὶ ὅπου τὸ Πνεῦμα ἐκεῖ ἐλευθερία» (Β' Κορ. 3, 17)⁴¹.

Ἡ παροῦσα ἐπισήμανση τοῦ ἀπ. Παύλου ὡς πρὸς τὸ ἅγιο Πνεῦμα μαζὶ μὲ τὴν ἐκκλησιολογικὴ νοηματοδότηση τῆς ἔννοιαις τῆς κοινωνίας ὡς συναξέως εὐχαριστιακῆς «ἐπὶ τὸ αὐτό», ἐπιβεβαιώνει ὅτι, ἀφοῦ ἡ βάση τῆς Εὐχαριστίας εἶναι ἡ κοινωνία, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀναγνώριση τῆς δωρεᾶς μιᾶς πραγματικῆς ζωῆς μὲ τὴ συμμετοχὴ στό «σῶμα Χριστοῦ», τότε ὁ ἴδιος ὁ ὅρος κοινωνία λαμβάνει μία δυναμικότητα ἐκκλησιολογικῆ. Ἡ Ἐκκλησία δηλαδὴ εἶναι κοινωνία, στὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἀναγεννώμενος διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ κοινωνεῖ τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία ἀποκαλύφθηκε μὲ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ, μὲ τὸν θάνατο καὶ προπάντων μὲ τὴν ἀνάστασή Του, ὡς ζωὴ ἀγάπης καὶ ἐλευθερίας⁴². Στὴν κοινωνία αὐτὴ οἱ ἄνθρωποι καθίστανται «κοινωνοὶ θείας φύσεως» (Β' Πέτρ. 1, 4), μετέχοντες ἐνὸς ἄλλου τρόπου ζωῆς, τῆς ζωῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος· γι' αὐτὸ καὶ ἡ κοινωνία «ἐν Χριστῷ» εἶναι «κοινωνία κατὰ μετοχὴν» καὶ μυστηριακὴ μετοχὴ, δηλαδὴ κατὰ χάριν μετοχὴ σὲ αὐτὸ ποῦ ὁ Θεὸς εἶναι κατ' οὐσίαν⁴³.

Ἡ κοινωνία συνεπῶς ὡς ἔργο τοῦ ἁγίου Πνεύματος ταυτίζεται μὲ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὴν Ἐκκλησία (Ἐφεσ. 1, 23)⁴⁴, καὶ αὐτὴ ἡ

40. Βλ. Β. Τσάκωνας, ὁ.π., σσ. 90-95.

41. Χρ. Βούλγαρης, «Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Β' Κορ. 3, 17», *Ἀναφορὰ εἰς μνήμην Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου 1919-1986*, τόμ. Β', ἐκδ. Ἱερὰ Μητρόπολις Ἑλβετίας-Ἰδρυμα διὰ τὴν Χριστιανικὴν ἐνότητα Atef Danial, Γενεύη 1989, σσ. 11-23, ὅπου ὅλη ἡ πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ ἐπὶ τοῦ παρόντος χωρίου.

42. Βλ. Ἰωάννης Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου, *Ἐλευθερία καὶ ὑπαρξή*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2018, σ. 120.

43. Βλ. Μάξιμος Βασιλιεβιτς, Ἐπίσκ. Δυτικῆς Ἀμερικῆς, *Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐν Χριστῷ κοινωνίας. «Μετοχὴ Θεοῦ» στὴ θεολογικὴ ἀνθρωπολογία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ*, Ἀθήνα 1999.

44. Γιὰ τὴν πολυσήμαντὴ ἔννοιαν «σῶμα» στὸν Παῦλο καὶ τὴν ἐκκλησιολογικὴ σημασία τῆς ἔκφρασης «σῶμα Χριστοῦ» βλ. Ἰωάννης Ζηζιούλας, Μητρ. Γέρων Περγάμου, *Ἡ*

ἐκκλησιολογική θεώρηση τῆς κοινωνίας τὴν καθιστᾶ ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν τρόπο ἔκφρασης τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία «σημαίνεται» στὴ Θεία Εὐχαριστία (Παῦλος, *Πράξεις*) ἀλλὰ καὶ στὸ πρόσωπο τοῦ ἐπισκόπου (Ἰγνάτιος), παρουσιάζοντας μὲ τὴν ἐρμηνεία ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιολογία μία «δευτεροπαύλεια θεολογία»⁴⁵.

Τὴν ἐκκλησιαστικὴ αὐτὴ καὶ εὐχαριστιακὴ κοινωνία καὶ ἐνότητα θὰ ἀναπτύξουν, στηριζόμενοι στὴ θεολογικὴ σκέψη τοῦ ἀπ. Παύλου, οἱ τρεῖς θεολόγοι τῆς ἐνότητας καὶ τοῦ εὐχαριστιακοῦ ρεαλισμοῦ, οἱ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, Εἰρηναῖος Λυῶνος καὶ Κυπριανὸς Καρθαγένης, ὡς ἀπάντηση στὸν δοκητισμὸ, στὸν μαρκιωνιτισμὸ καὶ στὰ σχίσματα⁴⁶ ἀντίστοιχα, προβάλλοντας τὸ χριστολογικὸ καὶ πνευματολογικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἐνότητας καὶ τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία πλέον ὡς κοινωνία ἀγίων (*communio sanctorum*) καὶ ὡς κοινωνία ἐν ἀγίοις (*communio in sacris*) ἀποτελεῖ τὸ κατ' ἐξοχὴν γνῶρισμα τῆς πραγματικῆς καὶ ἀληθινῆς Ἐκκλησίας⁴⁷.

3. Ἡ «ἀποδοχή» τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ περιεχομένου τῶν ἐκφράσεων «κοινωνία Πνεύματος» καὶ «κοινωνία τοῦ ἀγίου Πνεύματος» ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων

Ἡ θεωρία τῶν δοκητῶν γιὰ ἀποχὴ ἀπὸ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, «διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν παθοῦσαν, ἣν τῇ χρηστότητι ὁ Πατὴρ ἤγειρεν»⁴⁸, ἀπετέλεσε γιὰ τὸν

ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῇ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2012, σσ. 14-16, 38-45 (ὅπου καὶ βιβλιογραφία).

45. Βλ. T. Nicklas, "A Church without Spirit? Pneumatology in the Writings of Ignatius of Antioch", *The Holy Spirit and the Church according to the New Testament. Sixth International East-West Symposium of New Testament Scholars*, Belgrade, August 25 to 31 2013, Mohr Srebeck, Tübingen 2016, σ. 405. Πρβλ. Στ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Α'*, Ἀθήνα 1982², σ. 176.

46. Βλ. Ἰωάννης Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου, ὁ.π., σσ. 110-134.

47. *Πράξ.* 2, 42. *Ρωμ.* 15, 26. *Α' Κορ.* 1, 9, 10, 16. Πρβλ. *Theological Dictionary of the New Testament*, vol. III, 801. Χρ. Βούλγαρης, ὁ.π., σ. 234.

48. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Συμυρνεῖς* VII, 1, *SCh.* 10, 138. Πρβλ. P. Th. Camelon, O. P, *Ignace d'Antioche-Polycarpe de Smyrne, Lettres-Martyre de Polycarpe (SCh 10)*, Paris

Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας (†177 μ.Χ.) τὴν αἰτία γιὰ νὰ θέσει τὸ μυστήριο τῆς κοινωνίας ὡς βάση στὴν ὁποία στηρίζεται καὶ φανερώνεται ὁρατὰ καὶ πραγματικὰ τὸ μυστήριο τῆς ἐνότητος τοῦ Χριστοῦ μὲ τοὺς Χριστιανοὺς καὶ μεταξὺ τους, καὶ ἡ ὁποία βρίσκει τὴν ἀπόλυτη ἔκφρασή της στὸν ἴδιο χρόνο μέσα στὴ Θεία Εὐχαριστία⁴⁹. Ἡ ἐνότητα ὁμως αὐτὴ δὲν εἶναι μόνο μέσα στὸν χρόνο ἀλλὰ καὶ στὸν τόπο καὶ πραγματοποιεῖται στὸ πρόσωπο τοῦ ἐπισκόπου. «Σπουδάσατε οὖν», τονίζει ὁ Ἰγνάτιος, «μῖα εὐχαριστία χρῆσθαι: μία γὰρ σὰρξ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν ποτήριον εἰς ἔνωσιν τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ἐν θυσιαστήριον, ὡς εἰς ἐπίσκοπος ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνους, τοῖς συνδούλοις μου ἵνα ὁ ἐὰν πράσσητε κατὰ Θεὸν πράσσητε»⁵⁰.

Ὅρατὸ δηλαδὴ σημεῖο τῆς κοινωνίας ὡς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας γύρω ἀπὸ τὸν Χριστό, τὸν μοναδικὸ Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ Θεία Εὐχαριστία, ἡ ὁποία φανερῶνει τὴν ὑφιστάμενη ἐνότητα Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατέρος⁵¹ ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ ἐπισκόπου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ «θύρα τοῦ Πατρός» (Ιω. 10, 7-9) διὰ τῆς ὁποίας εἰσερχόμεθα καὶ καθιστάμεθα Ἐκκλησία⁵². Ὁ ἐπίσκοπος δηλαδὴ ἀποτελεῖ τὸ ὁρατὸ καὶ πραγματικὸ στοιχεῖο αὐτῆς τῆς ἐνότητος, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι «τύπος Θεοῦ Πατρός»⁵³. Αὐτὴ ἡ ἔννοια τοῦ «τύπου» περιγράφεται ὡς ἡ ζωντανὴ εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ⁵⁴ καὶ γι' αὐτὸ στὴν τοπικὴ Ἐκκλησία ὁ ἐπίσκοπος ἐκφράζει τὴ γνώμη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὅποιος ἀποτελεῖ τὴ γνώμη τοῦ Θεοῦ Πατέρος⁵⁵, καθιστάμενος μὲ τὸ λειτουργημὰ του αὐτὸ μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ, ὅπως καὶ ὁ Χριστὸς εἶναι μιμητὴς τοῦ Θεοῦ Πατέρος⁵⁶. Ὅπως ὁ ἐπίσκοπος εἶναι «ἐγκεκραμένος»

1969, σ. 45.

49. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἐφεσίους* XIII, 1, *SCh.* 10, 68.

50. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Φιλαδελφεῖς* IV, 1, *SCh.* 10, 122.

51. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Μαγνησιεῖς* VII, 2 *SCh.* 10, 89. Ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, ἂν καὶ δὲν χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο *κοινωνία*, ἐν τούτοις τὸν ταυτίζει μὲ τὸν ὄρο *ἐνότητα*, ἀκολουθώντας τὴν παύλεια ταυτοσημία τῶν δύο ὄρων.

52. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Φιλαδελφεῖς* IX, 1, *SCh.* 10, 128.

53. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Τραλλιανούς* III, 1, *SCh.* 10, 96.

54. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Μαγνησιεῖς* III, 1, *SCh.* 10, 82.

55. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἐφεσίους* III, 2, *SCh.* 10, 60.

56. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Φιλαδελφεῖς* VII, 2, *SCh.* 10, 126. Πρβλ. Κλήμεντος Ρώμης, *Πρὸς Κορινθίους* Α', 42, ΒΕΠΕΣ 1, 29-30. Πρβλ. Β. Στογιάννος, «Ἡ Χριστολογία τῶν Ἐπιστολῶν Ἰγνατίου τοῦ καὶ Θεοφόρου», *Θεολογικὸν Συμπόσιον εἰς τὸν Παναγιώτην*

μέ τον Χριστό ἔτσι καί οἱ πιστοὶ ὀφείλου νά βρίσκονται σέ μία ἀνάλογη σχέση κοινωνίας μέ τον ἐπίσκοπό τους, ὅποιαδήποτε δὲ διαφοροποίηση ἀπό τὴ γνώμη τοῦ ἐπισκόπου ἔχει ἐπίπτωση στό γεγονός τῆς κοινωνίας μέ τον Χριστό, ἀφοῦ «ὅσοι γὰρ Θεοῦ εἰσιν καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτοι μετὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰσίν· καὶ ὅσοι ἂν μετανοήσαντες ἔλθωσιν ἐπὶ τὴν ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας, καὶ οὗτοι Θεοῦ ἔσονται ἵνα ὧσιν κατὰ Ἰησοῦν Χριστὸν ζῶντες»⁵⁷. Ἡ ἀποκατάσταση τῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ συνεδρίου του, τῶν πιστῶν, μέσω τῆς μετάνοιας συνεπάγεται καὶ τὴ συμμετοχὴ στὴν κοινωνία καὶ τὴν ἐνότητα⁵⁸. Δὲν θὰ πρέπει τέλος νά μᾶς διαφεύγει ὅτι γιὰ τον Ἰγνάτιο ἡ ὄρατὴ, πραγματικὴ καὶ ἀληθινὴ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ ἐγγύηση γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐνότητα αὐτὴ δὲν ἐπιτρέπεται νά διηθηθῆται ἢ νά διαβρώνεται («ἀποδιωλίζεται») ἀπὸ καμμία αἰρετικὴ ἀντίληψη, ὅπως συνέβη στὴν ἐποχὴ του, ὅπου ἀμφισβητεῖτο ὁ ρόλος καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ ἐπισκοπικοῦ λειτουργήματος καὶ τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ κάποιες αἰρετικὲς ομάδες⁵⁹.

Ὁ ἀγώνας τοῦ Ἰγνατίου Ἀντιοχείας γιὰ μία ὄρατὴ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας στό μυστήριό τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ στό πρόσωπο τοῦ ἐπισκόπου ἐπικεντρώνεται στὸν ἐμφατικὸ τονισμὸ ὅτι τὸ γεγονός τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας δὲν ἀποτελεῖ μία ἀφηρημένη, μὴ ὄρατὴ καὶ μὴ πραγματικὴ ἐνότητα, ἀλλὰ ὅτι πρόκειται γιὰ μία ὄρατὴ καὶ συγκεκριμένη δομὴ⁶⁰, ἡ ὁποία «μορφοῦται» σέ «σῶμα Χριστοῦ» μόνον ὅταν οἱ πιστοὶ συνάζονται «ἐν κοινωνία» ὑπὸ τον ἐπίσκοπο, ὡς προεστῶτα τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως, ὁ ὁποῖος περιστοιχίζεται ἀπὸ τον σύλλογο τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν διακόνων καὶ τον λαὸ τοῦ Θεοῦ.

Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1967, σσ. 69-110.

57. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Φιλαδελφεῖς* III, 2 SCh. 10, 422.

58. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Φιλαδελφεῖς* III, 2, SCh. 10, 122. Τοῦ ἰδίου, *Πρὸς Μαγνησιεῖς* VIII, 1, SCh. 10, 86. Τοῦ ἰδίου, *Πρὸς Φιλαδελφεῖς* VIII, 1, SCh. 10, 126.

59. Βλ. T. Nicklas, "A Church without Spirit?", *The Holy Spirit and the Church according to the New Testament. Sixth International East-West Symposium of New Testament Scholars*, Belgrade, August 25 to 31 2013, Mohr Siebeck, Tübingen 2016, σσ. 406-407.

60. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Τραλλιανούς* III, 1, SCh. 10, 96: «χωρὶς τούτων (ἐνν. ἐπίσκοπου, πρεσβυτέρου καὶ διακόνου) Ἐκκλησία οὐ καλεῖται».

Αυτή ή σχέση ταυτότητας επισκόπου και Έκκλησίας, ή οποία συναντᾶται ἀργότερα και στὸν Κυπριανὸ Καρθαγένης⁶¹, ἀποτελεῖ τὸ ἐχέγγυο τῆς γνήσιας, πραγματικῆς καὶ ἀληθοῦς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητας καὶ κοινωνίας, ή οποία καθιστᾶ καὶ τὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη πραγματικὴ ἔκφραση τοῦ εὐχαριστιακοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας ὡς «φάρμακον ἀθανασίας ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν ἀλλὰ ζῆν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ διὰ παντός»⁶², γιατί καὶ ή ἔννοια τῆς αἰώνιας ζωῆς εἶναι ἀποτέλεσμα κοινωνίας «ἐν Χριστῷ» καὶ «ἐν ἀγίῳ Πνεύματι» καὶ μίμηση Χριστοῦ⁶³.

Ὁ Εἰρηναῖος, ἐπίσκοπος Λυῶνος (130/140-202 μ.Χ.), στοιχοῦμενος στὴν περὶ κοινωνίας παύλειο ἐκκλησιολογία καὶ στὴν ἰγνατιανὴ ἐκκλησιαστικὴ δομὴ τῆς εὐχαριστιακῆς κοινωνίας⁶⁴, ἀντιμετωπίζει τὸν γνωστικὸ Οὐαλεντῖνο καὶ τὸν Μαρκίωνα⁶⁵ ἐπεκτείνοντας τὴν ἐρμηνεία τῆς ἔννοιας τῆς κοινωνίας, προκειμένου νὰ ὀριοθετήσῃ τὴν ἀληθινὴ Ἐκκλησία, ὅχι μόνο μέσα ἀπὸ τὴν δομὴ τῆς, στὴ βάση δηλαδὴ τοῦ ἰγνατιανοῦ ρεαλισμοῦ, ἀλλὰ καὶ στὸ γεγονὸς τῆς σωτηρίας, ὡς ἓνα γεγονὸς πραγματικὸ, ὅπως πραγματικὸ γεγονὸς ἀποτελεῖ καὶ ή ἀνάσταση τῶν νεκρῶν. Ὁ ἄνθρωπος δηλαδὴ μὲ τὴ συμμετοχὴ του στὸ

61. Κυπριανοῦ Καρθαγένης, *Ἐπιστολὴ* 66, 8, Κυπριανός, ἐπίσκοπος Καρχηδόνος, 1) *De Catholicae Ecclesiae Unitate*. 2) *Ἐπιστολαὶ* 73η, 66η, 46η, 74η, 10η, 70ή, μετάφρ. Κ. Δρατσέλλα, Ἀθῆναι 1968, 90 (ἐφ' ἐξῆς; Δρατσέλλας).

62. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἐφεσίους* XX, 2, *SCh.* 10, 76.

63. Πρβλ. *Φιλιπ.* 3, 10. *Ῥωμ.* 6, 5, 8, 17.

64. Πρβλ. Εἰρηναίου Λυῶνος, *Κατὰ αἱρέσεων* IV, 18, 5, *SCh.* 100, 611-613 καὶ V, 2, 3, *SCh.* 153, 35-41. Στ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Α'*, Ἀθῆναι 1982², σ. 294.

65. Ὁ Μαρκίων ἀναπτύσσει μὲ βάση τὴς ἀντιλήψεις τοῦ γνωστικοῦ Οὐαλεντίνου ἓναν δοκητισμὸ ἀκόμη καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς σωτηριολογίας, ἀναπτύσσοντας τὴ θεωρία προσφορᾶς τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ὡς «ἀντιτίμου» στὸν Δημιουργό, μὲ τὸ ὅποιο ἀγοράστηκαν ὅλες οἱ ψυχές (βλ. Τερτυλλιανοῦ, *De carne Christi* 4, PL 2, 759. Ὀριγένους, *εἰς τὴν ἔξοδον*, Ὀμιλία VI, 9, PG 12, 338. Ἐπιφανίου Κύπρου, *Κατὰ αἱρέσεων* XL II, H', PG 41, 765. Ἄνδρ. Θεοδώρου, *Ἱστορία Δογμάτων Α'*, 1, Ἐν Ἀθήναις 1963, σσ. 372-375). Ὁ Μαρκίων ἐπίσης ἰδρύει δική του ἀνεξάρτητὴ Ἐκκλησία, ή ὅποια ὀργανώνεται μὲ πρότυπο διοίκησης αὐτὸ τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, μὲ εἰδικὴ ἱεραρχία καὶ τρεῖς βαθμοὺς ἱερωσύνης (πρβλ. Ἄνδρ. Θεοδώρου, *ὁ.π.*, σσ. 378). Σὲ σχέση πρὸς αὐτὴν τὴν ὀρατὴ καὶ πραγματικὴ Ἐκκλησία τοῦ Μαρκίωνα, ὁ Εἰρηναῖος Λυῶνος ἔπρεπε νὰ ἀποδείξῃ ἄφ' ἑνὸς τὴ σωτηριολογικὴ τῆς ἀσυνέπεια καὶ ἄφ' ἑτέρου τὴν πραγματικότητα τῆς σωτηρίας σὲ σχέση πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀλήθεια, ή ὅποια ἐκφράζεται καὶ διασώζεται μόνο στὴν ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ Ἐκκλησία.

μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, κατὰ τὸν Εἰρηναῖο Λυῶνος, κοινωνεῖ καὶ μετέχει τοῦ ἀναστημένου σώματος τοῦ Χριστοῦ, στὸ πρόσωπο τοῦ Ὁποίου ἀνακεφαλαιώνεται ὁλόκληρη ἡ ἱστορία τῆς σωτηρίας ἀπ’ ἀρχῆς ἕως ἐσχάτων⁶⁶.

Μὲ τὴ νέα αὐτὴ σύνθεση συνδέει τὴν ἱστορικὴ καὶ θεσμικὴ διάσταση τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ γεγονός τῆς κοινωνίας τοῦ Πνεύματος καὶ πρὸς τὴν κοινότητα, τὸ «σῶμα Χριστοῦ», ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἐπίσκοπο, τὸν εἰς «τόπον Θεοῦ Πατρός» εὐρισκόμενο κατὰ τὸν Ἰγνάτιο⁶⁷. Αὐτὸ δὲν εἶναι πλέον μόνο στοιχεῖο τῆς θεσμικῆς καὶ ἱστορικῆς ὄψεως τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ συγχρόνως δομικὸ καὶ χαρισματικὸ στοιχεῖο τῆς Ἐκκλησίας «ἐν Πνεύματι ἀγίῳ»⁶⁸, ἀφοῦ καὶ ὁ Χριστὸς δὲν μπορεῖ νὰ νοηθεῖ χωρὶς τὸ Πνεῦμα.

Ὁ Εἰρηναῖος, ἀποδεχόμενος τὴν προδιατυπωμένη ἰγνατιανὴ θέση: «ὅπου ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖ καὶ ἡ Ἐκκλησία»⁶⁹, προσθέτει: «*ubi Ecclesia ibi et Spiritus Dei, et ubi Spiritus Dei, illic Ecclesia et omnis gratia: Spiritus autem veritas*» (Α’ Ἰω. 5, 6)⁷⁰. Ὁ συνδυασμὸς τοῦ χριστολογικοῦ καὶ πνευματολογικοῦ αὐτοῦ στοιχείου τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνίας, συνδυασμὸς παύλειας καὶ ἰγνατιανῆς θεολογίας, ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὁ ἐπίσκοπος δὲν εἶναι μόνον ὁ ἐγγυητὴς ἱστορικά, θεσμικὰ ἀλλὰ καὶ χαρισματικὰ ὁ ἐκφραστὴς τῆς Ἀληθείας, ἔχοντας τὸ ὀρισμένο «χάρισμα τῆς Ἀληθείας» (*charisma Veritatis certum*), τὸ ὁποῖο φυσικὰ σχετίζεται μὲ τὴν κοινότητα, μὲ τὴν κοινωνία δηλαδὴ τοῦ Πνεύματος, ἐνῶ ὁ ρόλος του δὲν περιορίζεται μόνον στὴν ἱστορικὴ Ἐκκλησία, ὡς «ἄρχειν» καὶ «φροντίζειν», ὅπως θεωροῦσε ὁ Ὠριγένης⁷¹, ἀλλὰ ὀφείλει νὰ λειτουργεῖ «ἕως ἐσχάτων», ὅπως καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα⁷².

Μὲ βάση αὐτὴν τὴ θεολογικὴ παράδοση, ὁ Εἰρηναῖος ἀγωνίσθηκε νὰ ἀπαντήσῃ στὸν Μαρκίωνα καὶ στὸν Οὐαλεντῖνο, προκειμένου νὰ διαφοροποιήσῃ τὴν πραγματικὴ καὶ ἀληθινὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ

66. Πρβλ. Στ. Παπαδόπουλος, ὁ.π., σσ. 298-299.

67. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Πρὸς Μαγνησιεῖς VI, 1, SCh. 10, 84.

68. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Πρὸς Μαγνησιεῖς VI, 1-2, SCh. 10, 84.

69. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Πρὸς Σμυρνεῖς VIII, 2, SCh. 10, 138-140.

70. Εἰρηναίου Λυῶνος, Κατὰ αἰρέσεων III, 24, 1 SCh.211, 473-474. Σημαντικὴ ἀναφορὰ ὡς πρὸς τὴ συζήτηση «περὶ τῶν ὀρίων τῆς Ἐκκλησίας».

71. Πρβλ. Ὠριγένους, Κατὰ Κέλσου ἡ, 75, ΒΕΠΕΣ 10, 230-231.

72. Βλ. Ἰωήλ 3, 15. Πράξ. 2, 16-17 κ.ἑξ.

ἀπὸ αὐτὴν τὴν «ἐκκλησία» τοῦ Μαρκίωνα, στὴν ὁποία ὑπῆρχε μὲν δομὴ ὄχι ὅμως μὲ εἰδικὸ χάρισμα⁷³. Ἀπάντησε ἐπίσης στὸν δοκητισμὸ τῆς σωτηριολογίας τοῦ Μαρκίωνα, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ καμμία ἄφεση ἁμαρτιῶν δὲν προσφέρει, ἀλλὰ δόθηκε ὡς ἀντίτιμο στὸν Δημιουργό, μὲ τὸ ὁποῖο ἀγοράσθησαν ὅλες οἱ ψυχές⁷⁴ καὶ ἀντιμετώπισε τὸν εὐχαριστιακὸ δοκητισμὸ τοῦ Οὐαλεντίνου, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Κύριος δὲν ἔπαθε, γι' αὐτὸ καὶ ἡ Θεία Εὐχαριστία δὲν ἔχει κανέναν ρεαλισμὸ· πρέσβευε μάλιστα ὅτι ἡ φράση τῶν κυριακῶν λόγων: «τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου» θὰ πρέπει, κατὰ τὴν ἀντίληψή του, νὰ ἀντικατασταθεῖ μὲ τὴ φράση: «τοῦτο ἐστὶ τὸ σχῆμα τοῦ σώματός μου»⁷⁵.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θεωροῦμε ὅτι εἶναι ἀναγκαῖες κάποιες ἐπισημάνσεις. Ἡ σωτηρία κατὰ τὸν Εἰρηναῖο δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς νοητικῆς, γνωσιακῆς δυνατότητας, ὅπως πρέσβευαν οἱ γνωστικοί, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό «ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» καὶ «ἐν Πνεύματι ἁγίῳ», γι' αὐτὸ καὶ χαρακτηρίζεται ὡς γνώση τῆς Ἀλήθειας. Γιὰ νὰ εἶναι ἡ Ἀλήθεια αὐτὴ σωτηρία γιὰ τοὺς ἀνθρώπους πρέπει νὰ συνδέεται μὲ τὴν παράδοση τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὴν παράδοση τῆς Ἀλήθειας (*traditio Veritatis*), γιατί μόνο τότε ἡ γνώση αὐτῆς τῆς Ἀλήθειας⁷⁶ ὡς γεγονότος κοινωνίας ὁδηγεῖ στὴ σωτηρία τοὺς ἀνθρώπους⁷⁷.

Μὲ βάση τὴν κοινωνία αὐτὴ δομεῖται ἡ κοινότητα ὡς σύναξη τοῦ λαοῦ «ἐν Χριστῷ» καὶ «ἐν ἁγίῳ Πνεύματι» καὶ φανερώνεται ἡ εὐχαριστιακὴ κοινωνία ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν τρόπος κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό, μέσα ἀπὸ τὸν Ὅποῖον ἐπιτυγχάνεται ἡ γνώση τῆς Ἀλήθειας, μὲ τὴν ὁποία ὁδηγεῖται ὁ ἄνθρωπος στὴ σωτηρία.

73. Βλ. Ἄνδρ. Θεοδώρου, *ὁ.π.*, σσ. 378. Στ. Παπαδόπουλος, *ὁ.π.*, σσ. 142-143.

74. Ἄνδρ. Θεοδώρου, *ὁ.π.*, σ. 375. Ὁ Χριστὸς δὲν ἔλαβε πραγματικὸ ἀνθρώπινο σῶμα ἄρα δὲν γεννήθηκε σαρκικά (αὐτόθι), γι' αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι πνευματικὸ ἢ ψυχικό. Βλ. Κ. Σκουτέρης, *Ἱστορία Δογμάτων*, τόμ. Α', Ἀθήνα 1998, σ. 313.

75. Στ. Παπαδόπουλος, *ὁ.π.*, σσ. 230-233.

76. Γιὰ μία ἐκκλησιολογικὴ καὶ σωτηριολογικὴ προσέγγιση τῆς ἔννοιας «Ἀλήθεια» στὴν προοπτικὴ τῆς κοινωνίας καὶ τὶς ὄντολογικὲς συνέπειές της βλ. Jean Zizioulas (Métropolitte de Pergame), «Vérité et communion. Fondements patristiques et implications existentielles de l'ecclesiologie eucharistique», στό: ὁ ἴδιος, *L'être ecclesiale*, ed. Labor et Fides, Genève 1981, σσ. 57-110.

77. Προβλ. Εἰρηναίου Λυῶνος, *Κατὰ αἱρέσεων* V, 28, 4, *SCh* 153, 361.

Ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς εὐχαριστιακῆς κοινωνίας, ἡ σωτηρία καθίσταται γεγονός ἐκκλησιαστικὸ καὶ ὄχι ἀποτέλεσμα γνωσιακοῦ ἀτομισμού καὶ ἡ κοινωνία ὡς Ἐκκλησία καθίσταται ἡ «κιβωτὸς σωτηρίας»· γι' αὐτὸ καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία δὲν ὑπάρχει σωτηρία (*extra Ecclesiam nulla salus*), ἀλλὰ καὶ ἡ Θεία Εὐχαριστία ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν μυστήριον τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀληθινῆς γνώσης καθίσταται «φάρμακον ἀθανασίας» διὰ τῆς Ἐκκλησίας.

Με τὸν τρόπο αὐτὸν ἡ ἐνσωμάτωση τῶν πιστῶν καὶ ἡ μετοχή τους στὴν «ἐν ἀγίῳ Πνεύματι» κοινωνία μετὰ τοῦ Χριστοῦ εἶναι πραγματικὴ καὶ ὑπαρξιακὴ καὶ ὄχι συναισθηματικὴ, γι' αὐτὸ καὶ οἱ πιστοὶ ἀπολαμβάνουν τῆς χάριτος τῆς σωτηρίας, ἀφοῦ μετέχουν τοῦ ἀνακεφαλαιωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ «ἐν κοινωνίᾳ» Πνεύματος. Ἡ μετοχὴ αὐτὴ εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένη πρὸς τὸ «συνέρχεσθαι ἐπὶ τὸ αὐτό» διὰ Χριστὸν καὶ «ἐν Πνεύματι ἀγίῳ», τὸν αὐθεντικὸ δηλαδὴ τρόπο τοῦ «κοινωνεῖν»⁷⁸. Κατὰ συνέπεια, ἡ φύση τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὸν ἀπ. Παῦλο μέχρι καὶ τὸν Εἰρηναῖο, ὀρίζεται πληρέστερα ὡς κοινωνία, σύναξις, κοινότητα μετοχῆς, «ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν» στὸ ἓνα σῶμα καὶ Πνεῦμα, ἐπειδὴ «εἷς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα, εἷς Θεὸς καὶ Πατὴρ πάντων»⁷⁹.

Αὐτὴ ἡ κοινωνία ὅμως πραγματοποιεῖται ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπο, πέραξ τοῦ ὁποῦ διαμορφωνόταν βαθμιαία καὶ μία ἐκκλησιαστικὴ δομὴ, στὴ βάση πάντοτε τῆς εὐχαριστιακῆς κοινωνίας, ὅπου ὁ ἐπίσκοπος «εἷς τύπον Θεοῦ Πατρός» εὐρισκόμενος δὲν φανέρωνε μόνον τὴν ἱστορικὴ καὶ θεσμικὴ ὄψη τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τὴν «ἐν ἀγίῳ Πνεύματι» χαρισματικὴ Τῆς λειτουργία, τὸν κατ' ἐξοχὴν τρόπο ἔκφρασης τῆς αὐθεντίας ὡς γεγονότος κοινωνίας τοῦ Πνεύματος. Ὁ ἐπίσκοπος δηλαδὴ ὑπ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις μπορεῖ νὰ κατέχει τὸ «χάρισμα Ἀληθείας» (*charisma Veritatis*), σύμφωνα πρὸς τὴν παράδοση τῶν Ἀποστόλων καὶ τὴ διαδοχὴ τῶν Ἀποστόλων (*successione Apostolica*), συγχρόνως ὅμως καθίσταται καὶ ἐγγυητὴς αὐτῆς τῆς παράδοσης, ἐπειδὴ βρισκόταν πάντοτε σὲ συνεχῆ σχέση πρὸς τὴν κοινότητα καὶ στὸ πλαίσιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας.

Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας καὶ μὲ ἀφορμὴ τὰ σχίσματα τῆς ἐποχῆς του, ὁ Κυπριανὸς Καρθαγένης (†258 μ.Χ.) ἔκανε ἓνα ἀκόμη βῆμα στηριζόμενος στὸν Παῦλο, τὸν Ἰγνάτιο καὶ τὸν Εἰρηναῖο.

78. Κυπριανοῦ Καρθαγένης, Ἐπιστολὴ 66, 8, Δρατσέλλας, 90.

79. Ἐφεσ. 4, 4-5.

Ὅποιος δὲν εἶναι μὲ τὸν ἐπίσκοπο καὶ δὲν βρίσκεται σὲ κοινωνία μὲ τὸν ἐπίσκοπο δὲν βρίσκεται στὴν Ἐκκλησία⁸⁰, ἐνῶ ἡ μοναδικότητα τοῦ ἐπισκόπου κάθε τοπικῆς Ἐκκλησίας ἐξασφαλίζει καὶ τὴ μοναδικότητα τῆς πλήρους καὶ ἀληθινῆς Ἐκκλησίας⁸¹ ὄχι βεβαίως ἀπὸ μόνος του, ἀλλὰ ὅταν βρίσκεται σὲ ἐνότητα καὶ κοινωνία μὲ τὴν κοινότητά του καὶ μὲ τοὺς ἐπισκόπους τῶν ἄλλων τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπου ἡ ἐνότητα αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ὡς συμφωνία πίστεως⁸². Ἀπέναντι λοιπὸν σὲ κάθε ὑφιστάμενο ἢ διαμορφούμενο σχίσμα οἱ «ἐν κοινωνίᾳ καὶ ἐνότητι» ἐπίσκοποι ἐκφράζουν τὴν ὁρατὴ καὶ πραγματικὴ ἐνότητα καὶ κοινωνία τῆς Καθόλου Ἐκκλησίας. Αὐτὴ ἡ κοινωνία τῶν ἐπισκόπων ἀποτελεῖ μίαν ἀκόμη δομὴ στὴν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἐκφράζεται μέσα ἀπὸ τὴ συνοδικότητα καὶ ἐπιβεβαιώνεται μὲ τὴν ἀποστολικὴ διαδοχὴ «ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ»⁸³.

Γιὰ τὸν Κυπριανὸ ὅλη αὐτὴ ἡ δομὴ τῆς Ἐκκλησίας δὲν ὑφίσταται ἔξω ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς κοινωνίας οὔτε ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτό. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γεγονὸς εἶναι ἡ αὐθεντικὴ, ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ Ἐκκλησία, ἔξω ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει σωτηρία (*extra Ecclesiam nulla salus*)⁸⁴, στὴ σκέψη τοῦ Κυπριανοῦ οἱ παύλειες ἐκφράσεις «κοινωνία Πνεύματος» καὶ «κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος» ἐπιβεβαιώνονται ὡς ἓνα γεγονὸς «ἐν χρόνῳ» καὶ «ἐν τόπῳ» κοινωνίας καὶ ἐνότητας, τὸ ὁποῖο ὁδηγεῖ στὴ σωτηρία τῶν μελῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος. Μὲ τὸν Κυπριανὸ Καρθαγένης ἡ συνειδηση γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ κοινωνία συσχετίζονται πλέον καὶ μὲ τὴν καθολικότητα τῆς Ἐκκλησίας.

80. Κυπριανοῦ Καρθαγένης, *Ἐπιστολὴ* 66, 8, Δρατσέλλας, 90.

81. Κυπριανοῦ Καρθαγένης, *Ἐπιστολὴ* 73, 21, Δρατσέλλας, 76. Πρβλ. Εἰρηναίου Λυδῶνος, *Κατὰ αἱρέσεων* III, 24, 1, SCh. 211, 475. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Παιδαγωγὸς* Α', 6, ΒΕΠΕΣ 7, 92. Ὀριγένους, *Εἰς τὸν Ἰησοῦν Ναυῆ*, Ὀμιλία III, 5, PG 12, 841 Β'.

82. Ἰωάννης Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Γέρον Περγάμου, *Ἔργα Α' Ἐκκλησιολογικὰ Μελετήματα*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2016, σ. 235. Ἡ παρούσα ἐκκλησιολογικὴ ἀρχὴ ἀποτέλεσε τὴ βάση διαμόρφωσης καὶ ἀνάπτυξης τῆς συνοδικότητος (βλ. Ὁ Ἰδιος, ὁ.π., σσ. 651-722· Ἰω. Βλ. Φειδᾶς, *Ἡ γένεση τοῦ θεσμοῦ τῶν συνόδων στὴν Ἀρχαία Ἐκκλησία*, διδακτορικὴ διατριβή, Ἀθήνα 2004).

83. Κυπριανοῦ Καρθαγένης, *De Unitate Ecclesia* 5, Δρατσέλλας, 32.

84. A. Brent, *Ignatius of Antiochia and the Second Sophistic: A Study on Early Christian Transformation of Pagan Culture*, Tübingen 2006, 231-311. J. P. Lotz, *Ignatius and Concord: The Background and Use of the language of concord in the letters of Ignatius of Antioch*, Patristic Studies, New York 2007.

ή όποία φανερώνεται πλήρως στην κοινωνία τών έπισκόπων⁸⁵, ώς *consensus* στην πίστη και τή ζωή – άλλη μία έννοια Ιγνατιανή, ή όποία συναντάται στον Είρηναίο Λυώνος και στον Κυπριανό Καρθαγένης⁸⁶.

4. Τò έκκλησιολογικό περιεχόμενο τών έκφράσεων «κοινωνία Πνεύματος» και «κοινωνία του άγιου Πνεύματος» και ή σωτηριολογική τους σημασία

Η έννοια τής κοινωνίας, όπως έχουμε αναφέρει, είναι βασικός όρος με τον όποιο περιγράφεται και θεμελιώνεται μία σχέση ύπαρξιακή, μέσα από την όποία βεβαιώνεται ή ύπαρξη του ένός από την ύπαρξη του άλλου αναπόσπαστα. Ό κατ' έξοχήν τρόπος σχέσεως κοινωνίας είναι ή Έκκλησία ώς σχέση έλευθερίας και αγάπης, δηλαδή ώς «κοινωνία Πνεύματος» και ώς κοινωνία «έν Χριστώ».

Ό πρώτος ό όποιος ανέπτυξε τò περιεχόμενο τής έννοιας τής κοινωνίας σε σχέση προς την Έκκλησία και κυρίως με την έκκλησιαστική της δομή και τò μυστήριο τής Θείας Εύχαριστίας βασιζόμενος στις παύλειες προϋποθέσεις ήταν ό Ίγνάτιος Άντιοχείας, ό όποιος ταύτισε την κοινωνία με την ένότητα, ώς μία μοναδική σχέση ή όποία πραγματώνεται μέσα στην Έκκλησία⁸⁷. Η όρατή ένότητα και κοινωνία στο πρόσωπο του έπισκόπου⁸⁸ και τò συνέδριο του έπισκόπου⁸⁹ στηρίζονται στο μυστήριο τής Θείας Εύχαριστίας ώς έκφραση πλέον τής πληρότητας τής έκκλησιαστικής κοινωνίας και ένότητας, έπειδή άκριβώς ό έπίσκοπος θεωρείται σημείο κοινωνίας και ένότητας όχι άφ' έαυτου αλλά στη βάση του λειτουργήματός του, ώς λειτουργού και προεστώτος τής Θείας Εύχαριστίας⁹⁰, και με τριαδικò πρότυπο σχέσεως, «εις τόπον και τύπον Θεου Πατρός», «έν Χριστώ» και «έν Πνεύματι άγιώ».

85. Βλ. Κυπριανού Καρθαγένης, Έπιστολή 66, 8, Δρατσέλλας, 90. Ίωάννης Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου, *δ.π.*, σ. 26.

86. Ίγνατίου Άντιοχείας, *Πρός Φιλαδέλφεις* III, 2, *SCh.* 10, 122.

87. Ίγνατίου Άντιοχείας, *δ.π.*, III, 2, *SCh.* 10, 122.

88. Ίγνατίου Άντιοχείας, *δ.π.*, III, 2. VIII, 1, *SCh.* 10, 122, 126.

89. Ίγνατίου Άντιοχείας, *Πρός Έφεσίους* V, 1, *SCh.* 10, 62.

90. Ίγνατίου Άντιοχείας, *Πρός Φιλαδέλφεις* II, 1-2, *SCh.* 10, 120- 122.

Ἡ μὴ κοινωνία μὲ τὸν ἐπίσκοπο συνεπάγεται μερισμὸ καὶ «ἀποδιωλισμὸ» (διάβρωση) τῆς ἐνότητος καὶ τῆς κοινωνίας, καταστάσεις οἱ ὁποῖες ἔχουν συνέπειες καὶ στὴν κοινωνία μεταξὺ τῶν πιστῶν. Ἡ ἐνότητα καὶ ἡ κοινωνία αὐτὴ μὲ τὸν ἐπίσκοπο ὡς προεστῶτα στὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας φανερώνει τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐπιτυγχάνεται ἡ κοινωνία μας μὲ τὸν Ἰῆνα καὶ μόνον Ἀληθινὸν Τριαδικὸ Θεὸ καὶ ἡ μετοχὴ σὲ αὐτὴν τὴν κοινωνία καὶ ἐνότητα μᾶς καθιστᾶ μέλη καὶ μιμητὲς τοῦ Χριστοῦ⁹¹. Ἡ παραμονὴ μας στὴν ἐνότητα αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται μὲ τὴ μετοχὴ μας στὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴ μετοχὴ ὡς ἔκφραση κοινωνίας καὶ ἐνότητος ὁδηγούμεθα στὴ σωτηρία μας⁹². Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι «φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν» καὶ «ζῆν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ διὰ παντός»⁹³. Μόνο μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴ σχέση κοινωνίας μὲ τὸν Χριστό, ὡς κοινωνία τοῦ ἀναστημένου σώματός Του, ὁδηγούμεθα στὴν κατάστασιν τῆς ἀθανασίας.

Ποιὲς εἶναι «ἐπομένως οἱ προϋποθέσεις ἐκεῖνες μὲ τις ὁποῖες ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐνότητα καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὑπὸ τὴν προοπτικὴν τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς; Εἶναι α) τὸ «συνέρχεσθαι ἐν μιᾷ πίστει καὶ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ» καὶ β) ἡ «ἀπερισπάστῳ διανοίᾳ» ὑπακοὴ στὸν ἐπίσκοπο καὶ τοὺς πρεσβυτέρους, ὡς «τοῦ κατὰ Θεὸν ποιμαίνοντος ὁμᾶς»⁹⁴.

Ἡ ἀμφιμονοσήμαντη αὐτὴ σχέση κοινωνίας μὲ τὸν ἐπίσκοπο, τὴν πίστη, καὶ σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὴ Θεία Εὐχαριστία ἀποτελεῖ τὴ βάση κάθε πραγματικῆς κοινωνίας καὶ ἐνότητος· ἀντίθετα κάθε παρέκκλιση συνεπάγεται διάβρωση («ἀποδιωλισμὸ») τῆς ἐνότητος καὶ ἀλλοίωση τοῦ κατὰ Ἰησοῦν Χριστὸν ζῆν⁹⁵, ἀφοῦ ἀποκομμένα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν κοινωνία μὲ τὸν ἐπίσκοπο καὶ τὸ συνέδριον τῶν πρεσβυτέρων ἀποκόπτονται καὶ ἀπὸ τὴν κοινότητα, τὸ «σῶμα Χριστοῦ», τὴν

91. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Πρὸς Ἐφεσίουσ IV, 1, SCh. 10, 60.

92. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Πρὸς Ἐφεσίουσ XX, 2, SCh. 10, 76. Πρβλ. Τοῦ ἰδίου, Πρὸς Σμυρναίους 3, SCh. 10, 134.

93. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Πρὸς Ἐφεσίουσ XX,2, Sch. 10, 76.

94. Πρβλ. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Πρὸς Ἐφεσίουσ, IV, 2. SCh. 10, 60.

95. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Πρὸς Ἐφεσίουσ XIV, 1, SCh. 10, 70.

Ἐκκλησία, καὶ βεβαίως δὲν μετέχουν στὴν εὐχαριστιακὴ κοινωνία καὶ τὸ «φάρμακον ἀθανασίας»⁹⁶.

Ἡ ἔνωση, ἡ σχέση, ἡ κοινωνία καὶ ἡ ἐνότητα ὡς τρόποι ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ σχέσεως μὲ τὸν «ὑπὲρ πάντα τοὺς ἁγίους ἁγιώτατον ἀρχιερέα», ἡ ὁποία μᾶς ὁδηγεῖ καὶ στὴν κοινωνία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ⁹⁷, εἶναι ποὺ μᾶς δίδει τὴ δυνατότητα πρὸς ἀθανασία καὶ καθίσταται γιὰ ἐμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἡ κοινωνία τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ «φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν ἀλλὰ (καί) ζῆν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ διὰ παντός».

Ὁ Ἰγνάτιος τὴν ἐνότητα καὶ κοινωνία αὐτὴ πρὸς τὸν ἐπίσκοπο συνδέει καὶ μὲ τὴν ἐνότητα καὶ κοινωνία στὴν πίστη καὶ τὴν ἀγάπη ἢ πίστη ὅμως αὐτὴ καὶ ἡ ἀγάπη δὲν σχετίζονται οὔτε πρὸς μία διανοητικὴ κατανόηση τοῦ περιεχομένου τῆς ὁμολογίας, οὔτε ὡς μία ψυχολογικὴ ἢ συναισθηματικὴ προσέγγιση ἀντιστοίχως, ἀλλὰ ὡς τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους φανερώνονται στὸ πλαίσιο τῆς ἐνότητας καὶ τῆς κοινωνίας ὅτι «Θεὸς ἐστίν», ἀφοῦ ὅποιος ἐπαγγέλλεται ὅτι ἔχει πίστη δὲν μπορεῖ νὰ ὁδηγεῖ στὴ διάσπαση τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐνότητας, ὅπως καὶ ὅποιος κατέχει τὴν ἀγάπη δὲν μπορεῖ νὰ διαχέει τὸ μῖσος καὶ τὴν ἔλλειψη κοινωνίας καὶ ἀποδοχῆς⁹⁸. Συνεπῶς, ἐκεῖνοι ποὺ ἐπαγγέλλονται Ἰησοῦν Χριστὸν ἀναπόδραστα ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα πράττουν.

Ἡ πίστη δηλαδή, ὅπως καὶ ἡ ἀγάπη στὸν ἄνθρωπο, κατὰ τὸν Ἰγνάτιο, ἐκκλησιοποιοῦνται καὶ τελικῶς καταξιώνονται μέσα ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον φανερώνει ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ἐντὸς τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐνότητας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος τὸ περιεχόμενο τῆς πίστεως ὡς τρόπο ζωῆς. Ἐπαναλαμβάνοντας ὁ Ἰγνάτιος τὰ τοῦ ἀπ. Παύλου, κατοχυρώνει μέσα ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς ἐνότητας τὴ σημασία καὶ τὴ σπουδαιότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης ὡς στοιχεῖα αὐτῆς τῆς ἐνότητας καὶ τῆς κοινωνίας.

Ὁ Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος ἐπομένως, θέτοντας τὸ θέμα τῆς παύλειας κοινωνίας σὲ σχέση πρὸς τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας στὸ ἐπίπεδο τῆς

96. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Πρὸς Ἐφεσίους II, 1, SCh. 10, 58.

97. Εἰρηναίου Λυῶνος, Κατὰ αἰρέσεων, III, 24, 1, SCh. 211, 473.

98. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Πρὸς Ἐφεσίους XIV, 1, SCh. 10, 70.

όρατῆς καὶ πραγματικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος στὸ πρόσωπο τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῆ Θεΐα Εὐχαριστία, μεταβαίνει ἀπὸ τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο τῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ ἀπ. Παύλου στὴν πραγματικὴ καὶ ἱστορικὴ διάστασή της ὡς γεγονότος κοινωνίας καὶ ἐνότητος στὸ «σῶμα Χριστοῦ», τὸ ὁποῖο ἔχει καὶ τὶς ἀντίστοιχες σωτηριολογικὲς συνέπειες γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀφοῦ ἀποτελεῖ τὸν τρόπο προσκτῆσεως τῆς ἀθανασίας, ὡς γεγονότος ἐκκλησιολογικοῦ πλέον καὶ ὄχι ὡς μιᾶς ἡθικῆς κατάκτησης ἐξ αἰτίας μιᾶς ἡθικῆς συμπεριφορᾶς καὶ μόνον.

5. Ἐπιλεγόμενα

Τὸ γεγονὸς τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐνότητος ἀπὸ μία φυσιοκρατικὴ θεώρηση τῶν στωικῶν καὶ μέσα ἀπὸ τὴ σοφιολογικὴ γραμματεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καθίσταται γιὰ τὸν ἀπ. Παῦλο ἔργο τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖο ὑλοποιεῖται καὶ πραγματοποιεῖται στὸ «σῶμα Χριστοῦ», τὴν Ἐκκλησία, ἐνῶ στὸν Ἰγνάτιο, αὐτὴ ἡ πραγμάτωση τῆς κοινωνίας λαμβάνει συγκεκριμένη ἔκφραση «ἐν Χριστῶ» ὡς ἐνότητα μὲ σωτηριολογικὴ προοπτικὴ στὸ πρόσωπο τοῦ ἐπισκόπου καὶ μὲ κέντρο τὸ μυστήριό τῆς Θεΐας Εὐχαριστίας.

Στὴ βάση τῆς χριστολογικῆς αὐτῆς θεμελίωσης, ὁ Εἰρηναῖος Λυῶνος θὰ καταγράψει καὶ θὰ ἀναλύσει πλέον τὸ γεγονὸς τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ὄχι μόνο στὴ χριστολογικὴ ἀλλὰ καὶ στὴν πνευματολογικὴ του διάσταση, ἐπανασυνδέοντας τὴν παύλεια σχέση κοινωνίας καὶ ἁγίου Πνεύματος μέσα ἀπὸ τὴν περὶ κοινωνίας προσέγγιση τοῦ Ἰγνατίου καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος.

Ὁ Εἰρηναῖος Λυῶνος ἀναπτύσσει τὴν παύλεια θέση περὶ κοινωνίας σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴ νοηματοδότηση τοῦ ὅρου *κοινωνία* ὡς ἐνότητα. Προχωρεῖ δηλαδὴ σὲ μία χριστολογικὴ καὶ πνευματολογικὴ θεώρηση τῆς ἔννοιας καὶ τοῦ περιεχομένου της, μὲ τὴν ὁποία διατυπώνει συγκεκριμένα καὶ τὶς σωτηριολογικὲς διαστάσεις της. Ὁ συνδυασμὸς τῆς χριστολογίας, τῆς πνευματολογίας καὶ τῆς ἐκκλησιολογίας ὑπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς σωτηριολογίας εἶναι χαρακτηριστικὸς στὰ κείμενα τοῦ Εἰρηναίου, ὅπου ἡ κοινωνία εἶναι σχέση, τρόπος ζωῆς καὶ ὑπάρξεως καὶ «ἀπόλαυσις τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν».

Τὸ ἔργο αὐτὸ τῆς κοινωνίας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων εἶναι ἔργο τοῦ Πνεύματος τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιτυγχάνεται ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ «εἰς ἀνθρώπους μὲν καταγαγόντες τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Πνεύματος, εἰς Θεὸν δὲ πάλιν ἀναγαγόντες τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ἰδίας σαρκώσεως καὶ βεβαίως καὶ ἀληθῶς ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ χάρισαμένου ἡμῖν τὴν ἀφθαρσίαν διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας»⁹⁹.

Ἡ ἔκχυση τοῦ Πνεύματος τοῦ Πατρὸς ἐνεργεῖ τὴν ἔνωση καὶ κοινωνία Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἡ δὲ ἔνωση καὶ κοινωνία αὐτὴ πραγματώνεται στὴν Ἐκκλησία, ὅπου τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἐμπεδώνει τὴν «ἐν Χριστῶ» κοινωνία, ἐπειδὴ ὅπου ἡ Ἐκκλησία «ἐκεῖ καὶ Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ὅπου Πνεῦμα Θεοῦ, ἐκεῖ Ἐκκλησία καὶ πᾶν χάρισμα τὸ δὲ Πνεῦμα ἀλήθεια»¹⁰⁰.

Ἡ χριστολογικὴ καὶ πνευματολογικὴ αὐτὴ διάσταση τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνίας, μὲ βάση τὴ σχέση Χριστοῦ καὶ Πνεύματος, ἐπαναφέρει τὴν παύλειο προβληματικὴ σχετικὰ μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ χωρίου Β΄ Κορ. 3, 17: «ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι», μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἀναγνώριση τῆς θεότητος τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἡ συμβολὴ Του στὸ ἔργο τῆς σωτηρίας¹⁰¹, ἀφοῦ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὡς «Κύριον» (Α΄ Θεσ. 3, 12-13. Β΄ Θεσ. 3, 5) εἶναι Θεός. Ὁ Χριστὸς παραμένει ὁ λυτρωτὴς καὶ σωτὴρας τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁ «ἐμπεδωτής» τοῦ ἔργου¹⁰², τὸ ὁποῖο ἔργο ἐπιτελεῖται στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ ὡς κοινωνία «ἐν Χριστῶ» καὶ ὡς ἀναγέννηση «ἐν Πνεύματι ἁγίῳ» (βάπτισμα, χρίσμα, Θεία Εὐχαριστία) καὶ ἐνεργεῖται ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο.

Ἡ παροῦσα χριστολογικὴ καὶ πνευματολογικὴ διάσταση τῆς Ἐκκλησίας ὡς κοινωνίας ἔχει καὶ ἀνθρωπολογικὲς συνέπειες, μὲ τίς ὁποῖες ἡ προοπτικὴ σωτηρίας ἐπιβεβαιώνεται ὡς ἓνα γεγονός υἰοθεσίας καὶ μετοχῆς ὑπὸ ἐσχατολογικὲς προοπτικὲς¹⁰³.

99. Τοῦ ἰδίου, ὁ.π., σ. 19.

100. Εἰρηναίου Λυῶνος, *Κατὰ αἱρέσεων* III, 24, 1, *SCh.* 211, 387, 473-475.

101. Εἰρηναίου Λυῶνος, *Κατὰ αἱρέσεων* V, 11, 1, *SCh.* 153, 134, 135, 21-25.

102. Χρ. Βούλγαρης, «Ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι», ὁ.π., σσ. 18, 19.

103. Βλ. Μάξιμος Βασιλίεβιτς, ἐπίσκ. Δυτικῆς Ἀμερικῆς, *Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐν Χριστῶ κοινωνίας. «Μετοχὴ Θεοῦ»* στὴ θεολογικὴ ἀνθρωπολογία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, Ἀθήνα 1999.

Ἡ παύλεια ἐκκλησιολογικὴ διατύπωση ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι «σῶμα Χριστοῦ» (Ἐφεσ. 1, 23) καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας (Ἐφεσ. 5, 23) δίδει τὴ δυνατότητα νὰ ἀναγνωρισθεῖ ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα «ἀρχιτεκτονεῖ Ἐκκλησίαν Θεοῦ κατ' αὐτὸν τὸν Παῦλον λέγοντα συνοικοδομεῖσθαι εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι, καὶ τὸ διὰ τῆς ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος συνοικοδομεῖσθαι καὶ αὔξειν εἰς νὰν ἅγιον ἐν Κυρίῳ»¹⁰⁴.

Γιὰ τὸν Εἰρηναῖο ἡ «κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος» καὶ ἡ «κοινωνία Πνεύματος» ἔχει ὀπωσδήποτε σωτηριολογικὲς συνέπειες. Ὁ ἄνθρωπος σώζεται «διὰ τὴν τοῦ Πνεύματος κοινωνίαν», ἐνῶ «τὸ μὴ προσλαβεῖν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὴν βασιλείαν οὐ δυνήσεται κληρονομήσαι τῶν οὐρανῶν», καὶ αὕτη ἡ μὴ κοινωνία ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴ διάβρωση («ἀποδιωλισμό») τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐνότητας, ἡ ὁποία συνεπάγεται θάνατο καὶ «ἀποβολὴ πάντων τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν», ἐνῶ ἀντίθετα ἡ κοινωνία μετὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι φῶς καὶ ζωὴ¹⁰⁵.

Μὲ ποιὸν τρόπο ὁμως ἐπιτυγχάνεται τὸ γεγονὸς τῆς σωτηρίας «ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ»; Μέσα ἀπὸ μία σχέση υἰοθεσίας, ἡ ὁποία γίνεται πραγματικότητα μὲ τὸ βάπτισμα, καὶ καθίσταται ὡς σχέση κοινωνίας, δηλαδὴ Ἐκκλησία, ὅπου ὁ καθένας βεβαιώνει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἄλλου καὶ μαζὶ κοινωνοῦν τὴ ζωὴ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Μὲ τὴ Θεία Εὐχαριστία ἡ Ἐκκλησία προσφέρει αὐτὴν τὴ ζωὴ σὲ ὅσους ἐλεύθερα ἀνήκουν στὴν κοινωνία Της, γι' αὐτὸ καὶ ἡ Θεία Εὐχαριστία γίνεται «φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν» ἀλλὰ καὶ «ζῆν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ διὰ παντός»¹⁰⁶. Κηρύσσουμε δηλαδὴ τὴν κοινωνία καὶ ἔνωση σώματος καὶ πνεύματος καὶ ἐπιβεβαιώνουμε διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ ἄρτου τῆς Εὐχαριστίας «τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς αἰῶνα ἀναστάσεως»¹⁰⁷, ἐνῶ πρὸς ὅσους ἀθετοῦν τὴν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ «οὐδὲ τὸ ποτήριον

104. Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλίαι εἰς τοὺς Ψαλμοὺς ΜΔ'*, 10, ΒΕΠΕΣ 52, 103. Μ. Βασιλείου (ἀμφιβ.), *Εἰς Ἡσαΐαν Γ'*, 107, ΒΕΠΕΣ 56, 124.

105. Εἰρηναίου Λυῶνος, *Κατὰ αἱρέσεων* V, 27, 2, *SCh.* 153, 343, 31-37. Εἰρηναίου Λυῶνος, *Κατὰ αἱρέσεων* III, 18, 7 *SCh.* 211, 387, 178-183.

106. Βλ. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Ἐφεσίους* XX, 2, *SCh.* 10, 76. Εἰρηναίου Λυῶνος, *Κατὰ αἱρέσεων* IV, 18, 5, *SCh.* 100, 611-613. Πρβλ. Ἰωάννης Ζηζιούλας, *Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου, Ἐλευθερία καὶ ὑπαρξή. Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο στὸν χριστιανικὸ ἑλληνισμό*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2018, σ. 120.

107. Εἰρηναίου Λυῶνος, *Κατὰ αἱρέσεων* IV, 18, 5, *SCh.* 100, 611-613.

τῆς εὐχαριστίας κοινωνία ἐστὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, οὐδὲ ὁ ἄρτος ὃν κλῶμεν κοινωνία ἐστὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ»¹⁰⁸.

SUMMARY

The ecclesiological interpretation of the expressions:
“*communion of the Spirit*” (*Phil.* 2, 1)
and “*communion of the Holy Spirit*” (*II Cor.* 13, 13).
A creative meeting of Hellenism and Christianity
in the thought of Paul the Apostle

By Metr. Chrysostomos Savvatos, *Prof.*
National and Kapodistrian University of Athens

In this article, the author discusses the ecclesiological approach of the term communion based on the expressions “communion of the Spirit” (*Phil.* 2, 1) and “communion of the Holy Spirit” (*II Cor.* 13, 13), as a meeting point of Hellenism and Christianity in the thought of Paul the Apostle. The paper presents the transition from the concept of the natural “cohesion” of the Stoics to the Pauline content of the term society, the “acceptance” of the above Pauline expressions by the Church Fathers of the first three centuries as well as their salvific significance.

108. Εἰρηναίου Λυῶνος, *Κατὰ αἱρέσεων* V, 2, 2, *SCh.* 153, 31, 18-32, 25.